

Ankara'da Millî Bayram Kutlamaları: Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kamusallığın Performatif Biçimleri*

*Celebration of National Days in Ankara: Performative Forms of Publicity during the Early Republican Period***

Ahmet Erdem TOZOĞLU

Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Kayseri, Türkiye
Department of Architecture, Abdullah Gül University, Kayseri, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-8434-7882
ahmet.tozoglu@agu.edu.tr

Elif KAYMAZ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye
Department of Architecture, Middle East Technical University, Ankara, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-9620-167X
elifkaymaz@gmail.com

Öykü Su SEZEN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Doktora Programı, Ankara, Türkiye
Architectural History PhD Program, Middle East Technical University, Ankara, Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-9854-9031
oykusezen@gmail.com

DOI: 10.5505/jas.2022.38233

Öz

Makale, Ankara'da Cumhuriyet'in ilk yıllarında resmî bayram kutlamaları bağlamında performatif kamusallığın oluşumunu incelemektedir. Bayram kutlamaları tek bir aktör üzerinden ve tek bir kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirilemeyecek kadar karmaşık toplumsal pratiklerdir. Çalışma, bayram kutlamalarının eş zamanlı okunması gereken bir dizi sosyomekânsal katman aracılığıyla anlaşılabilmesini savlamaktadır. Dolayısıyla makalede, kamusallığın fiziki altlığı olan kutlama mekânları, kitlelerin kontrol ve yönlendirilmesini sağlayan sosyomekânsal kurallar dizgesinin ve kutlama mizanseninin etkinliğini artırmak için devreye sokulan maddi, manevi kimi araçların oluşturduğu bir ağın parçası olarak ele alınmaktadır. Resmî bayram kutlamalarındaki kamusallığı tartışmak ve farklı performatif ilişkileri tanımlamak için üç ilişkili tema önerilmiştir. Bunlar, kitlelerin hareketliliğinin teşviki, teknolojik gelişim ve teknik sergileme, kurucu imgeler ve anlatıların farklı araçlarla dolaşıma sokulmasıdır. Sonuç olarak, birbiri içine geçmiş, birbirinden beslenen bu temaların, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde millî bayramlar aracılığıyla yeniden üretilen toplumsal rıza kültürünün ve ulus devlet inşası stratejilerinin törenler bağlamında açıklanabilmesine olanak sağladığı ortaya konulmuştur.

Anahtar sözcükler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Millî bayramlar, Kamusal mekânlar, Bayram kutlama mekânları, Ankara

* Bu araştırma makalesi TÜBİTAK ARDEB tarafından desteklenen 220K189 numaralı "Ulus Devletin İnşa Sürecinde Millî Bayramların İcadı ve Kutlanması: İstanbul ve Ankara'da Törensel Meşruiyetin Mekânsal Tezahürleri (1908-1946)" başlıklı 3501 kodlu Kariyer Projesi'nin akademik çıktılarından biridir. Yazarlar TÜBİTAK'a sağladığı destek için teşekkür ederler.

** *This research article is a scientific output of our TUBITAK Early Career Research Call (no.3501) entitled "Invention and Official Celebration of National Days in building of the nation-state in Turkey: Spatial Manifestations of Ceremonial Legitimization in Istanbul and Ankara (1908-1946)." (Project no: 220K189). The authors appreciate TUBITAK's generous funding.*

Abstract

This article examines public performances of official national day celebrations in Ankara during the early period of the Republic. As studying only one actor within a single conceptual framework of national day celebrations would be insufficient to depict the complex nature of social practices, this study argues that national day celebrations inherently incorporate simultaneously and reciprocally performed layers within the public sphere. This study considers the celebration spaces, which are the physical theater of events, as being a part of a network of material and spiritual tools that are utilized to improve the celebration performance and increase the enjoyment of the audience, while also considering the socio-spatial codes that control the masses and the celebration of mise-en-scene. This article uses three intertwined themes: the mobilization of the masses; the promotion of technological development and technical exhibition; and the circulation of the founding images and narratives, to introduce and discuss public performance in Ankara. The study concludes by suggesting that the interaction of these themes with each other explains the consent culture, nation-building strategies, and performative forms of publicity, that occurred during national day performances of the early period of the Republic of Turkey.

Keywords: Early Republican Period, National days, Public space, Places of celebration, Ankara

Giriş: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bayram Kutlamaları

Çağdaş erken modern imparatorluklar gibi Osmanlı dünyasında da kutlama törenleri, en azından İstanbullular için, gündelik hayatın akışını değiştiren görsel şöenlerdir. Dügün ve sünnet şöenlerinde billurlaşan saltanat törenleri, saltanat ailesi için günler süren bir güç gösterisi, diğer yandan şehrin sakinlerine ikram ve ihsanların bahşedildiği birer hayırseverlik vesilesi olmanın yanı sıra, şehirlilerin havai fişekler, cambazlar, esnaf alayları ve binbir çeşit aydınlatmalarla kentin farklı noktalarında ve Boğaz'da görsel oyunlarla eğlendirildiği günlerdir. Padişah kızları ve kız kardeşlerinin düğünleri (*sûr-i cihaz*) ile şehzadelerin sünnet düğünleri (*sûr-i hitan*) vakanüvisler, gezginler ve pek tabii ki *sûrname* adı verilen minyatürlü metinlerde detaylıca anlatılır. Saray nakkaşhanesinde hazırlanan bu görseller erken modern dönemde İstanbul'da, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar kutlama programlarının evrimini de detayları ile ortaya koyarlar. Son yıllarda giderek gelişen Osmanlı İstanbul'unda görsel kültür ve seyir (*temaşâ*) üzerine olan literatür, surnameleri detaylıca incelemiş, görseller ile görsellerin ardındaki mekân kavrayışını kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Emine Fetvacı (2013), Avner Wishnitzer (2014), Suraiya Faroqhi ve Arzu Öztürkmen (2014), Gülru Necipoğlu (2015), Hakan Karateke (2015), Kaya Şahin (2018), Tülay Artan (2019), Çiğdem Kafesçioğlu'nun (2019) makaleleri ve kitapları, bu seyir geleneğini ve bunun saray nakkaşları tarafından betimlenme biçimleri üzerine kapsamlı bir altlık sunar. Değişen eğlence ve seyir kültürü, 18. yüzyıldan itibaren yeni mekânsal çeşitlilikleri de ortaya çıkarır, Kağıthane Deresi ve Sâdâbâd ile Boğaz kıyıları, önceki

dönemlerde Sultanahmet Meydanı ve cami avluları ile sınırlı olan eğlencelerin şehir topoğrafyasındaki kapsamını da genişletir (Hamadeh, 2008).

19. yüzyılda modernleşen imparatorluğun, Osmanlı padişahı imgelemi bağlamında da önemli yenilikler getirdiği görülür. İkinci Mahmut'un (1808-1839) kendi portresini kamu kurumlarına astırmasının yanı sıra modern Osmanlı armasını tasarlatması, Osmanlı Marşı kompozisyonunu ısmarlaması ve memurlar ile askerler için kıyafet reformlarını hayata geçirmesiyle, kentsel mekânda törensel seyrin yeni bileşenleri gündeme gelmiştir (Deringil, 2007). Sultan Abdülaziz (1861-1876) ile birlikte, padişahın doğum ve cülus tarihleri de resmî olarak kutlanmaya başlamıştır (Stephanov, 2018). Sultan İkinci Abdülhamid (1876-1909) döneminin en önemli törenleri ise Cuma Selamlıkları ile padişahın 20, 25 ve 30'uncu tahta çıkış yıldönümlerinde (jübile) yapılan özel merasimlerdir. Cuma selamlıkları, padişahın belki de uzun yıllar boyunca neredeyse yegâne kamusal tezahürü olarak kalırken, özellikle cülus yıldönümleri, temel atma ve açılış törenlerinin özel olarak denk getirilmesiyle, imparatorluğun her köşesinden fotoğrafik anlatıların toplandığı büyük albümlerle ölümsüzleştirilmiştir (Erkmen, 2010a; Deringil, 2007). 1908 yılında anayasanın yeniden yürürlüğe konulması ve dolayısıyla meşrutî monarşinin padişah tarafından yeniden ilanı ile ülke genelinde yapılan kutlamaların yeni bir geleneği başlattığı söylenebilir. Dolayısıyla bir ölçüde 19. yüzyılda kapsamı genişleyip bağlamı değişse de saltanat ailesini merkeze alan ve daha çok resmî katılımlı etkinliklerle şekillenen kutlamaların yanına, Meşrutîyet'in ilanının yarattığı coşkuyla ansızın gelişen ve programlı etkinlikler olmaktan daha çok ano-

nim olarak meydana gelen bu olay, yepyeni bir bayram kutlama seferberliğinin başlamasına neden olacaktır.

19. yüzyılda kutlama pratikleri bağlamında yaşanan gelişmelerden Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte, 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra başlayan milli bayram kutlama geleneği, bu iki eşik arasında bir köprü olarak görülebilir. Belli sürekliliklere rağmen ağırlık merkezinin ve kutlama imgelerinin saltanat ailesinden topluma ve toplumsal olana kayması, kutlama pratiklerindeki kırılmaların da ipuçlarını oluşturur. Bu makale, Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan bayram kutlama geleneğinin, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Ankara'da nasıl ele alındığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken de bayramlara ya da kutlama mekânlarına ilişkin betimleyici bir anlatı kurmaktan ziyade, bayramları kamusalılığın gerçekleştiği kitlesel performanslar olarak okuyup, bu performatif etkinlikleri derinlikli bir şekilde yorumlamaya olanak veren çeşitli temaları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, birer "temsil mekânı" olan kentin meydan, cadde ve kamusal yapılarındaki kutlamaların; kitlesel hareketlilik, teknolojik altyapının etkin kullanımı, kitlelere verilecek mesajlar için sembol ve imgelerin devreye sokulması gibi önemli temaların dikkate alınmadan okunmasının eksik kalacağını savlamaktadır. Dolayısıyla iç içe geçmiş bu temalar Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçen süreklilikleri de kavramayı kolaylaştıracaktır. Kuşkusuz 1908'den 1940'ların sonuna kadar geçen süreçte bayram kutlamalarında bazı süreklilikler olduğu kadar önemli kırılma ve kopmalar da söz konusudur. Bu değişimin ana hatları da, mekânlar ve kutlama pratikleriyle ilişkili temalar yoluyla incelenmektedir.

Alev Erkmen'in (2006) aktardığı gibi, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde bayram kutlamaları, yeni bir gelenek icat edilmesinden ziyade, Osmanlı kutlama kültüründe (dünyevi ve dinî) var olan pratikleri güncellemek ve onları yeni bir kılıf içerisinde sunmak şeklinde kavramsallaştırılabilir. Bu kapsamda, Meşrutiyet'in ilanına giden yolu ve ardından bir ulusal gün hâline getirilişini sunmakta yarar var, çünkü bu süreçteki kimi tarih ve failer bayram kutlaması repertuarlarındaki yenilikler olarak belirginleşecektir (Erkmen, 2006). Osmanlı Balkanlar'ında Manastır şehrinde başlayan olaylar, Sultan İkinci Abdülhamid'in 23 Temmuz 1908'de tekrar meşrutî anayasanın işlerlik kazanmasını onaylaması ile son bulur. Meşrutiyet'in ilanı her biri farklı gündem ve öncelikleri olsa da rejime muhalif pek çok grubun ortak hedefidir ve Meşrutiyet'in ilanı bir anda ülke genelinde umulmadık düzeyde sevinç

gösterileri ile karşılaşılır. Bu olay Balkanlar'daki komitacıardan, farklı dinî grup liderlerine, ordu birliklerinden esnaflara kadar geniş kesimlerde olumlu bir hava oluşmasına sebep olmuş ve Meşrutiyet'in ilanının, ülkenin sorunlarının çözümünde anahtar bir role sahip olacağı düşünülmüştür. Farklı dil ve dinlerden insanları, adil seçimler ve her birinin temsilcilerinden oluşacak meclisin bir arada tutacağına yönelik inanç o dönemde yaygındır (Ahmad, 1995; Zürcher, 2004). Gerçekten de o günleri betimleyen fotoğrafların Fransız devriminden etkilenerek kardeşlik, eşitlik, adalet gibi temaların işlendiği pankartların ve posterlerin caddelerde taşındığı, binalara asıldığı görülmüştür. Ardından Meşrutiyet'in ilanı anısına üretilen kartpostallar ve diğer efemerada da zincirlerinden kurtulan kadın imgesi, özgürlük, adalet, kardeşlik gibi sloganlar türetilmiştir. Ayrıca, meşrutiyetin ilanına giden yolu açan kalkışmayı başlatan Enver ve Niyazi Beyler gibi kişilerin portrelerinin padişah portresiyle birlikte kolajlandığı pek çok görsel üretilmiştir (Özen, 2008; 2015) (Şekil 1A ve 1B). Uzun yıllar Balkanlar'da ve yurt dışında bir yeraltı örgütlenmesi olarak kalan İttihad ve Terakki de bu olaydan sonra artık muteber bir kurum olarak tanınır (Hanioglu, 1982). Bu günlerde belediyenin Meşrutiyet'in bir nişanesi olarak İstanbul'da bir hürriyet anıtı yaptırmayı planladığı basında yer alır. Bu konuda Mimar Vedat'ın görevlendirildiği, bu anıtın Meclis veya eski üniversitenin önüne yerleştirilebileceği gibi konular belirtilse de, tasarım fikri hakkında detay verilmemiş ve bu fikir uygulamaya geçmemiştir (Kreiser, 2011).

Meşrutiyet'in ilanından henüz bir yıl geçmeden meydana gelen uluslararası siyasi gelişmeler ülkede oluşan bu olumlu havanın bozulmasına neden olmuştur. 13 Nisan 1909'da İstanbul'daki karşı darbe girişimi, Balkanlar'dan gelen Hareket Ordusu adını alan İttihatçı komutanların liderliğindeki askeri birliklerce, kanlı olayların ardından bastırılmıştır. Ancak bu olay, bir yandan meşrutiyetle gelen kazanımların pamuk ipliğine bağlı olduğu gibi bir algıyı yaratırken, diğer yandan da Meşrutiyet'in sembolizminin şehitler kültü ile de bezenmesine olanak sağlamıştır. Abdülhamid tahttan inerken, zaman içinde İttihatçıların kamusal imgelem ve etkinlikleri de giderek artmıştır ("İttihat ve terakki cemiyetinin İd-i Millî münasebetiyle Osmanlılara beyannamesi", 1909; Hanioglu, 2008; Zürcher, 2004).

Bu koşullar altında 1909 yılında Meşrutiyet'in birinci yıldönümüne doğru yaklaşırken, İstanbul'daki mecliste tüm Osmanlıların Avrupa'daki emsalleri gibi bir milli

A

عید ملیتده ، زنجیری نو بودده حضور پادشاهنده اجرا اولتان کید رسمی منظره لرکدن
La Revue militaire de la Fête Nationale du 23 juillet

B

Şekil 1A. İd-i Millî'de Hürriyet Tepesi'nde askeri geçit.

Kaynak: La Revue militaire de la Fête Nationale du 23 juillet, 1914.

Şekil 1B. İkinci Meşrutiyet anısına hazırlanan bir kartpostalda padişah, şehzadeler ve meşrutiyet kahramanları Enver ve Niyazi Beyler.

Kaynak: S.M.I Mehemed Réchad Empereur des Ottomans, 1909.

günü olması gerektiği fikri geniş kabul görmüş, farklı tarih önerileri içinden, henüz üzerinden bir yıl bile geçmemiş olsa da Rûmi takvimle 10 Temmuz (Miladi 23 Temmuz) tarihi Osmanlıların ilk Milli Bayramı (*İd-i Millî*) olarak resmen kabul edilmiştir. Hürriyet Bayramı olarak da adlandırılan bu tarihin kutlama programının hazırlanması için bir komisyon kurulmuştur (Çolak, 2018; Süloş, 2006; Yamak, 2008). Kutlamaların merkezi İstanbul olsa da başta Selanik olmak üzere tüm Osmanlı coğrafyasında hazırlıkların 23 Temmuz tarihine yetiştirilmesine çalışılır (Dereli, 2012). İstanbul'daki programın iki ayağı vardır: resmî törenler ve halk kutlamaları. Birincisinin mekânı o yıllarda şehrin dışında kalan, 31 Mart

kalkışmasında şehit olanların gömüldüğü Şişli'de Hürriyet Tepesi olarak adlandırılan alanken, diğeri ise Sarayburnu parkında gerçekleştirilir ("10 Temmuz," 1910; "10 Temmuz," 1911; "Devair-i Belediye Şenlik Programı," 1909). 31 Mart Vakıfı ardından Hürriyet Tepesi'nde gömülen askerleri anmak için bir anıt yapısı inşasına karar verilir. Açılan yarışmada Muzaffer Bey'in ucu göğe dönmüş bir top şeklinde altıgen bir kaideye oturan ikonik tasarımı birinci olur. Burada dikkat çekici olan, kamusal alanda bir anıt inşa etme fikrinin 20. yüzyıl başında bile Osmanlı dünyası için bir hayli yeni bir fikir olmasına rağmen, toplumsal bir kabul görmesidir (Erkmen, 2010b; Kreiser, 1997). Hürriyet Bayramı'nda özellikle ilk yıllarda

hem resmî hem özel kutlamalar kitlesel bir hareketliliğe şahitlik etmiştir. Hürriyet tepesindeki törenlerde pek çok askeri birlik ve İstanbul'daki okulların öğrencileri, resmî geçit yaparlarken yine öğrenciler başta Taksim ve Beyazıt meydanları olmak üzere çeşitli kentsel alanlarda toplanıp, bu iki ana meydan arasında yürürler. (Hüseyin Cahid, 1909). Halk kitleleri de bu resmî geçitleri takip için Hürriyet Tepesi'ne, ana caddelere ve meydanlara akın eder.

Hürriyet Bayramlarının serencamı oldukça inişli çıkışlıdır. 1912'den 1922'ye kadar olan imparatorluğun uzun savaş yıllarında yalnızca 1913 yılında büyük bir coşkuyla kutlanabilen bayramın hemen öncesinde, İkinci Balkan Savaşları sırasında Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılmış olması toplumsal bir heyecan yaratmıştır. Kutlamalar resmî formatta her yıl icra edilse de yaşanan felaketler dolayısıyla, bu on yıl boyunca, İstanbul'daki etkinliklere halkın katılımı sınırlı olmuştur (Dereli, 2012).

Tematik Çerçeve: Ankara'da Bayram Kutlamaları, Kamusalılık ve Mekân

İstanbul'daki Meşrutiyet Bayramı deneyimi pek çok açıdan Ankara'da Cumhuriyet Dönemi'nde kutlanacak olan yeni bayramların örneği olmuştur. Bu kapsamda Ankara'daki bayram kutlamalarının arka planını kavramsal-laştırmak ve kuramsal çerçevesini literatür üzerinden değerlendirmek, bu etkinlikleri anlayabilmek için önem arz etmektedir. Bu bölümde tarihsel anlatıda takip edilen kavramlar sunulacak ve bunlarla ilişkili kuramsal çerçeve çizilecektir.

Süreklilikler ve Kırılmalar

Cumhuriyet Dönemi, kutlama geleneğini Geç Osmanlı Dönemi birikiminden miras almış olsa da, bu dönemde kutlanmaya başlanacak millî günler Kurtuluş Savaşı anlatısı ile yakından ilintilidir. Atatürk'ün kaleme aldığı *Nutuk*'ta anlatıldığı üzere resmî olarak 19 Mayıs 1919 tarihinde başlayıp, Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'te ilanı ile taçlandırılan bu dönemdeki önemli tarihlerin birer millî gün olarak kutlanmasına karar verilir. Millî günler ve bu günlerde yapılan kutlamalar üzerine olan literatürde sıklıkla vurgulandığı üzere (Hobsbawm, 1999; Emiroğlu, 2003, Anderson, 1993), millî bayramlar modern zamanlarda icad edilmiş kavramlar ve pratiklerdir. Tüm bu mekanizmaları anlamaya yarayan, üzerinden zaman geçse de argümanları açısından geçerliliğini koruyan iki önemli eser, Eric Hobsbawm'ın Terrence Ranger ile edi-

törlüğünü yaptığı *Geleneğin İcadı* (The Invention of Tradition) (1983) adlı derlemesi ile Benedict Anderson'un *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism) (1993) adlı çalışmalarıdır. Hobsbawm ve Ranger'ın (1999) yaklaşımı çerçevesinde geleneğin icadı, modern devletlerin toplumsal inşa süreçleri bağlamında icat ettikleri sembolik ve törensel araçlardır: resmî törenler, askeri geçit resimleri, semboller, ritüeller, törenler için inşa edilen geçici ve kalıcı yapılar bu türdendir. Bunun yanında Anderson'un (1993) ustalıkla çizdiği çerçeve, içinden bakıldığında kitlesel mobilizasyon ve kutlamalar gibi toplumsal pratikler geniş kalabalıkların birer millete dönüştürülmesi için fiziksel ve psikolojik altyapının kurulmasında hayati öneme sahiptir. 19. yüzyıl Avrupa'sında millî günlerin icadı ve toplumlarca kutlanması, Fransız Devrimi sonrası modern Avrupa devletlerinin kendi ulus devletlerini tahkim etmelerini, içlerindeki farklı etnik ve dinsel unsurları ortak idealler etrafında birleştirmenin bir unsuru olarak işlevseldir. Avrupa devletleri bu yeni sosyal icatlarla, yani ürettikleri sosyal ve kültürel pratiklerle, içlerinde buldukları "meşrutiyet krizini" aşmaya çalışırlar. 1789 Fransız Devrimi'nin yıl dönümü kutlamaları, millî bayram kavramının modern tarihteki ilk örneği olduğu söylenebilir (Emiroğlu, 2003). Bu ulusal günler ve kutlamalar zaman içerisinde kendi ikonlarını ve toplumsal pratiklerini de üretmiş ve etkinlikler şablonlaşmaya ve bir nevi resmî bir "törensellik"e bürünmeye başlamıştır (Hobsbawm ve Ranger, 1999; Hobsbawm, 1999).

Hobsbawm ve Ranger'ın (1999) çizdikleri çerçevede, ulusal günler bir gelenek icadı olarak yorumlanırken, Osmanlı Meşrutiyet Dönemi'nin ve Cumhuriyet'in içinde buldukları tarihsel bağlama bağlı olarak; önceliklerini ve hedeflerini dikkate almak gerekir. Bayramlar ve kutlama törenleri, bu iki dönemin toplumsal ve politik ajandaları bağlamında araçsallaşırlar. Bunlar, modern bireyleri ve onların oluşturduğu modern toplumu oluşturmak için Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e hayati bir görev icra etmişlerdir (Üstel, 2001). Dolayısıyla her iki dönemde de devam eden ortak gündemler olduğu gibi, Cumhuriyet modernleşmesinin ideolojik inşası bağlamında kırılmalar ve kopmalar meydana gelmiş, bayram kutlamaları da bu kapsamda dönüşmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde, Sibel Özbudun'un da tanımladığı gibi, kültürel devrim, dinin toplumsal alandaki etkisinin kırılmasına paralel olarak, yerine ulusal kimliğin ikame edilmesi ve sivil

ve seküler bir din yaratarak çözülmesi şeklinde tezahür eder. Bayrak, marş, önderler, ulusal mitler ve törenler bu yeni dinin işlevsel araçlarıdır (Özbudun, 1997). Bu kapsamda Bellah'ın (1967) önerdiği gibi törenler, bayramlar, ritüeller ve değerler bağlamında sivil bir dinin Türkiye'de kurumsal dinî otoriteden bağımsız olarak üretildiği savunulabilir.

Bu kapsamda ilk olarak İd-i Millî kutlamalarından Cumhuriyet'in icat ve inşa ettiği bayramlara bir dizi sürekliliğin altını çizmek gerekir (Zürcher, 2010). İlki, doğrudan İd-i Millî'ye ilişkin: kültürel ve sembolik öğeler açısından Osmanlı geçmişine mesafeli olan Cumhuriyet Dönemi'nde İd-i Millî kutlamaları, 1935 yılında Millî Bayramların Kutlanması Hakkında Kanun çıkana kadar, etkinliklerin varlığı ve coşkusu giderek azalsa da, devam eder (Süloş, 2006) (Şekil 2). İkincisi, kutlamaların kavramsal örüntülerindeki süreklilik ile ilgilidir. İlerleyen

Şekil 2. 10-23 Temmuz'un Cumhuriyet Dönemi'nde algısını ortaya koyan alegorik bir anlatı.

Kaynak: "10-23 Temmuz İstibdat ifritine ilk darbeyi indirdiğimiz gün!," 1929, s.1.

kısımlarda detaylıca tartışılacağı gibi, Erken Cumhuriyet Ankara'sında da kitlesel mobilizasyon, teknik sergileme ve imgesel anlatılar, kutlama programlarının alt metninin omurgasını oluştururlar.

Ankara'da millî bayramların kutlamasına dair Osmanlı'dan kopuşlar da iki bağlamda incelenebilir. Öncelikle, hem yeni ideolojiye hem de dönemin değişen politik koşullarına bağlı olarak kutlama pratiklerindeki dönüşümler kaçınılmaz olmuştur. Cumhuriyet Ankara'sında özellikle kitlesel mobilizasyon ve imgesel anlatılarda Osmanlı geçmişinden farklı olarak seküler karakter çok belirgindir. Camiler ve türbeler gibi dinî yapılar hiçbir millî bayram programında yer almadığı gibi, kimi yıllarda millî bayram günleri dinî gün ve geceler ve hatta Ramazan ayı ile çakışmış olsa da, bayram kutlamalarında bu çakışmaya dair pratikte ve söylemde hiçbir atıfa rastlanmaz.¹ Teknolojik gelişmelere bağlı yaşanan bir diğer farklılık ise gelişen iletişim ve ulaşım imkânları ile artan eşzamanlılık örüntüsüdür. Bu örüntü, bir yandan mekânsal olarak Türkiye'nin her yanında uygulanmak üzere kutlama programlarının neredeyse standart hâle getirilmesidir. Bu eşzamanlılık, bir bayram sabahında aşağıda detaylıca tartışılacağı üzere tüm ülkede aynı anda bayram kutlamalarının yerleşim merkezlerinde kutlanması olarak tezahür eder ("29 İlkteşrinde: Cumhuriyet Bayramı Yurdda Nasıl Kutlanacak," 1937, s. 4.). Bu süreklilik ve kırılmaları kavramsallaştırmak ve kamusalın üretimini kitlesel performatif açıdan ele almak amacıyla kamusalın tezahürünü üç katmandan oluşan bir model üzerinden çözümlenerek yararlı olacaktır. Bu katmanlar, kutlamalar için kitlesel mobilizasyonun sağlanması, teknolojik gelişim ve teknik sergileme ile kutlamalara duygu veren imge ve anlatılar olarak sıralanacaktır.

Üç Katmanlı Model: Kutlama Törenlerinin Sosyomekânsal Çerçevesi

Bu çalışmada birbiri içine geçen kutlama örüntülerini tartışmak için üç katmanlı bir kavramsal model önerilmektedir. Bunlardan birincisi, kitlesel mobilizasyonu; dolayısıyla ülkenin ve başkentini ulaşım altyapısını tartışmayı merkeze alır. İkincisi, kutlamadaki izleyiciler için heyecan ve merak duygularını harekete geçiren, seyir deneyimini etkileyici kılan teknolojik ve teknik altyapının kullanımı ve dolayısıyla ilerleme ve pozitivist bir gelecek

¹ Bunun tek istisnası muhtemelen 1925 yılında Ramazan bayramına denk gelen 23 Nisan kutlamalarında resmi kabul yapılmaması kararıdır ("Millî bayram ve şeker bayramı," 1925). Dolayısıyla Ankara'da en başından beri seküler bir kamusal bayram kutlamaları icra edilir.

tasavvurunu ortaya koyan çerçevedir. Sonuncusu ise önceki ikisinin biçimsel içeriğini dolduran bir imgelem ve sloganlar dünyasının kurgulanmasına dair olan çerçevedir. Bu bölümde önce bu modeldeki kavramlar tartışılacak, ardından da kutlamalar bağlamındaki örnekler analiz edilecektir.

Kitlesel mobilizasyon: Kitlesel mobilizasyon teması birkaç farklı ölçekte tezahür eder. Öncelikle, modernitenin teknik (burada ulaşım) altyapısının kurulması ve özellikle tüm ülkeyi saracak şekilde genişletilmeye çalışıldığı bir dönemde, katılımcıların ve izleyicilerin başkente erişimini kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Şenol Cantek'in Afife Batur'dan alıntuladığı gibi demiryolları ve radyo gibi teknolojiler, iktidarın tüm ülkeye yayılmasının göstergeleridir (Şenol Cantek, 2003). Yerel ölçekte ise, başkentlilerin bayram etkinliklerine katılmalarının teşvik edilmesi, izleyicilerin taşınması, etkinlik alanlarında yönlendirilmesi, törenlerde düzenin sağlanması gibi pratik düzenlemelerin de bu başlık çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Ankara'da törenlerin giderek tarihsel süreçte daha da çeşitlendiği ve programların daha detaylı hazırlandığı ve bir aşamadan sonra kalıplaştığı görülmektedir. Bunun mekânsal sonucu ise kentte kutlamalar için giderek mimari anlamda daha işlevsel ve etkileyici çözümlerin devreye alınması olur. Bu bir nevi sosyal kontrol mekanizmalarının işlevliğini de artırır. Stadyum ve hipodrom yapılarındaki törenlerde kalabalıkların organizasyonu daha da kolaylaşmıştır. İnsanlar yürüyerek ya da tahsis edilen otobüslerle etkinlik alanına taşınır, burada kendileri için ayrılan tribün ve alanlara davetiyelerini göstererek kapılardan kontrollü giriş yapmaları beklenir.

Öte yandan, ulaştırma altyapısının gelişmesi, Ankara'daki törenlerin tüm ülke genelinde de takip edilebilmesine, olanak sağlamış; dolayısıyla ülke genelinde Ankara odaklı bir kutlama senkronizasyonu mümkün olabilmiştir. Dolayısıyla Ankara saati ve Ankara ritmi, kutlama günlerinde ülkenin ortak paydası olmuştur. Bunun en bariz örneği, ileride daha da detaylandırılacağı gibi yerel kutlamalarda Ankara'daki tören nutuklarının meydanlarda radyo üzerinden yayımlanması ve yereldeki programların buna göre tanzim edilmesidir. Öte yandan, Ankara kutlama mekânları da ülkenin dört bir yanından gelen asker, öğrenci, izci ve izleyicilerin buluşma noktası olmuştur.

Teknolojik gelişim ve teknik sergileme: Teknolojik gelişim ve teknik sergileme, modernitenin ürettiği poziti-

vist teknolojik gelişme vurgusunun bayram kutlamaları münasebetiyle ete kemiğe bürünmesi ve kitlelerin deneyimine toplu bir şekilde sunulmasını ifade eder. Bu kapsamda 20. yüzyıldaki bir dizi teknik ve teknolojik gelişmenin, gelişmişliğin ikonları olarak algılandığı ve kutlama repertuarının vazgeçilmez öğeleri olduğu görülür. Bu kapsamda Cumhuriyet Ankara'sı da sahip çıktığı modernleşmenin teknik ve teknolojik boyutunu ve ülkenin bu alanlarda kat ettiği mesafeyi bir yandan söylem olarak vurgularken, diğer yandan da bunu törenlerin icrası için araçsallaştırır. Bunlardan ilki elektrikle aydınlatmadır. Akşamları kentlerin aydınlatılması, insanlık tarihinin binlerce yıldır tabii olduğu gece ve gündüz döngüsüne ve doğaya karşı meydan okuyuşunun önemli işaretlerindedir. Geç Osmanlı'da, başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde hava gazı ile aydınlatma yaygınlaşırken, Cumhuriyet'le birlikte Anadolu'nun ortasında Ankara'nın başkent oluşu ve medeniyet göstergelerinin birer birer kente kazandırılması, önemli başarı hamleleri olarak kayda geçirilir. Bu kapsamda Ankara'da Havagazı fabrikasının ve elektrik santralinin çalışmaya başlamasıyla kentsel aydınlatma ve elektrik kullanımı giderek yaygınlaşırken (Özdemir, 2016), özellikle kamu yapılarının ve meydanların, bayramlarda lambalarla süslenmesi ve akşamları aydınlatılması bir gelenek hâline gelir. Ayrıca, Ankaralıların katılımıyla akşamları organize edilen fener alayları da kamusal mekânın gün batımından sonraki deneyimi açısından önemli kutlamalardandır. Yine, bir önceki temanın uzantısı olarak, otomobiller ve özellikle de uçaklar, kutlamaların önemli ikonlarıdır (Virilio, 2007). Bu araçlar yalnızca ulaşım aracı olmanın ötesinde, hız ve makine estetiğine karşı duyulan hayranlığın da nesnesi olarak okunabilirler. Bir diğer dikkat çekici kutlama öğesi ise anıtsal ölçekteki taklardır. Bu taklar, arketipleri olan antik zafer taklarının işlevlerini devam ettiren modern temsil araçlarıdır. Kentlerde ana caddeler, meydanlar gibi kalabalıkların bulunduğu ve etkinliklerin icra edildiği alanlarda yer alan bu geçici yapılar, izleyicileriyle birkaç kanaldan iletişime geçerler. Üzerlerindeki sloganlar, ulusal ve siyasi semboller resmî anlatıyı sunarlar. Ancak Ankara'daki takların, bir sergi nesnesi olarak tasarlandığı ve barındırdığı maket, harita, grafik ve diğer görsellerle, enformel bir eğitim ve propaganda alanı olarak kullanıldığı durumlar oldukça dikkat çekicidir.

İmgeler ve Anlatılar: Bu tema ise bayram kutlamalarının De Grazia'nın tanımladığı biçimde birer toplumsal "rıza kültürü" etkinliği olarak yorumlanabileceğini kabul

eder (De Grazia, 1981). Cumhuriyet'in yaratmak istediği "sınıfsız kaynaşmış kitle" imgesinin, toplumun içinden gelen öz anlatılarla nasıl kurulduğunu ve ortaya koyulduğunu çözümler. Bu kapsamda kutlamalar, kadın ve erkek, çocuk ve genç, köylü ve şehirli gibi farklılıkları bir araya getirmeye odaklanan, daha doğrusu bunları bir kolaj gibi, kimi zaman zorlama da olsa, bir araya getiren bir anlatıyı inşa ederler. Bu kapsamda her bireyin yükselen cumhuriyetin saygın birer ferdi olduğu çeşitli etkinliklerin ortak temasıdır. Özellikle daha önce de belirttiği gibi bayram etkinliklerinin detayları giderek katı bir şekilde programlandıkça, etkinliklerde kimlerin konuşma yapacağı ve yapılacak konuşmaların içerikleri de önceden sıkı kontrole tabi tutulacağı, "kendiliğindenlik ifadesine kapalı, düzen ve disiplini ön planda tutan" etkinlikler hâline gelecektir (Özbudun, 1997).

Bu noktada yukarıdaki temaların birbirlerinden bağımsız olmaktan ziyade pek çok durumda iç içe oldukları göz ardı edilmemelidir. Örneğin, Sabiha Gökçen figürü çevresinde oluşan anlatılar buna iyi birer örnektir. Kendisi Türkiye'de ilk kadın savaş pilotu, aynı zamanda Atatürk'ün manevi kızıdır. İlk uçuş brövesini Eskişehir'de Tayyare Bayramı'nda alır (Aslan, 2014). Dolayısıyla bu tekil örnekte bile, teknoloji ve gelişme vurgusu, savaş uçaklarının gösterileriyle, Türk kadınının erkek ile eşitliği, bizzat Sabiha Gökçen'in etkinliğin bir parçası olması gibi simgelerle inşa edilir. Tüm bu üç katmanın ortaya koyduğu ortak çerçeve, bayramların, çeşitli aparatlar yardımıyla ortak toplumsal bir hafıza yaratılması, ya da geçmişe ve özellikle de Osmanlı Dönemi'ne ilişkin toplumsal bir unutkanın gerçekleştirilmesine aracılık ettiği. Yine Şenol Cantek'in Connerton'dan referansla sarıh bir biçimde ortaya koyduğu gibi bayram törenleri simgesel kolektif metinler olarak kavramsallaştırılabilir ve düzenli olarak tekrar edileşleriyle kesintisiz bir anlatı kurarlar ve bu sayede kolektif hafızanın, hatırlamak ve unutmak da dâhil, bilişsel denetimi de yapılmış olur (Şenol Cantek, 2003).

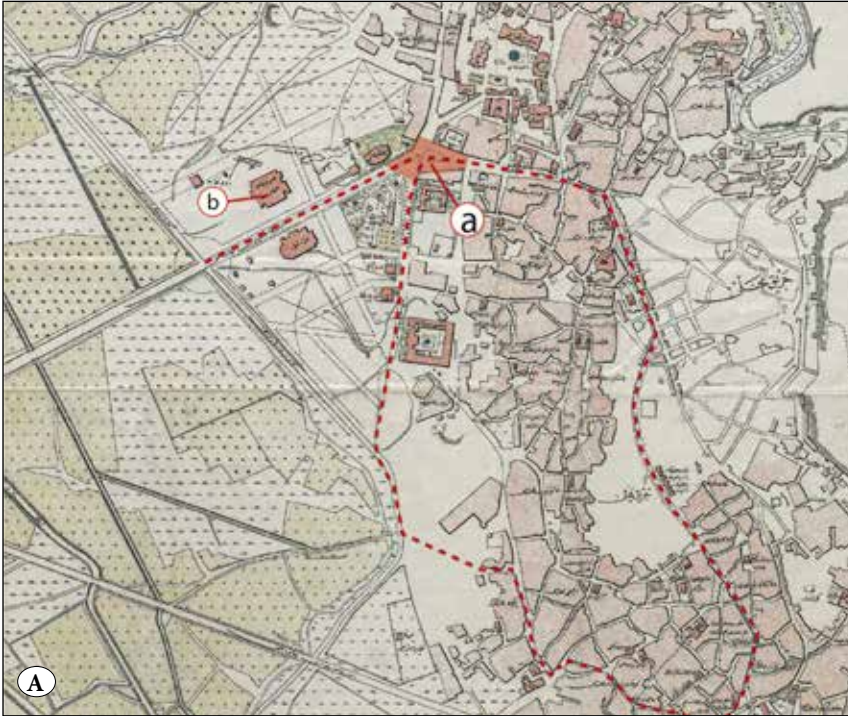
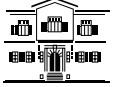
Tüm bu temaların kent mekânında kutlama törenleri bağlamında ne şekilde tezahür ettiğini detaylıca tartışmadan önce, Cumhuriyet Dönemi'nde Ankara'nın mekânsal gelişimini törenlerin icrası üzerinden okumak yararlı olacaktır.

Cumhuriyet Ankara'sı: Genişleyen Mekânlar ve Belirginleşen Sınırlar

1920'lerin Ankara'sının fiziki koşulları anı ve roman türünde pek çok yazar tarafından detaylıca betimlen-

miştir (Karaosmanoğlu, 1986; Öymen, 2002; Tanpınar, 2005; Atay, 1999; Nadi, 1955). Nüfusu 50.000'i bulmayan bir şehir olarak Ankara, kısa süre içinde bir yandan baş döndürücü siyasi gelişmelere şahitlik ederken, diğer yandan da kentin kamusal arayüzleri birer birer oluşturulmaya başlanmıştır. Bu erken yılların törenleri önceleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hakimiyet-i Milliye Meydanı olarak adlandırılacak olan kentsel boşluktur. İlk meclis binası, Taşhan Oteli, Öğretmen okulu ve belediye bahçesi tarafından sınırları tanımlanan bu düzensiz meydan, törenler için bir buluşma ve başlangıç noktasıdır (Tunçer, 2001; Tankut, 1993; Önge, 2007). Buradan başlayan resmî geçitler İstasyon Caddesi boyunca devam eder ve İstiklal Caddesi'nde sonlanır (Şekil 3A ve 3B). Bu alana 1927 yılında, kentin ilk Atatürk anıtı (Zafer Anıtı) dikilir (Gür, 2013; Yeşilkaya, 2002; Tekiner, 2010). Meydan'dan İstasyona doğru uzayan bu aks, muhtemelen yeterince geniş olması ve topoğrafik olarak da istasyona kadar kesintisiz bir görsel süreklilik sağlaması nedeniyle resmî geçit törenlerinin mekânı olur. Bu açıdan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara Palas, Divan-ı Muhasebat (Danıştay), İkinci Meclis gibi yapıların bu cadde üzerinde konumlanması da tesadüfi değildir.

Dönemin resmî belgeleri ile gazete yazıları, fotoğraf ve diğer görsel betimlemeleri, kesintisiz bir tören anlatısı sunar. Meclis binası önünde bayram kutlamaları için ahşaptan tribünler yapılır ve yan yana yerleştirilir. Bunlardan birisi Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlara; diğeri yabancı misyon temsilcilerine, bir diğeri üst düzey askerî erkan ve memurlara ve biri de gazetecilere tahsis edilir ("Cumhuriyet şenlikleri," 1929; "Mustafa Kemal çocuklarının 8inci bayramı," 1930). Kuşkusuz henüz stadyum, hipodrom gibi kentsel donatıları olmayan bir kentte bu türden çözümler hem ekonomik hem de oldukça pratiktir. Erkekler ahşap tribünlerin yanındaki boşluklarda ve yolun karşı tarafında dizilerek törenleri takip etmekte, Millet Bahçesi ise ilk yıllarda törenleri izlemeleri için kadınlar ve çocuklara tahsis edilmektedir ("Geçid Resmî: Kadın ve çocuklar," 1926). Meydan ve İstasyon Caddesi ile tanımlanabilecek resmî törenlerin yanı sıra Karaoğlan (Anafartalar) ve Çocuk Sarayı caddeleri boyunca devam edip, Samanpazarı ve İtfaiye Meydanı'ndan Bankalar Caddesi'ne devam eden ve oradan da Hakimiyet-i Milliye Meydanı'nda son bulan bir rotada da gündüzleri öğrencilerin, izcilerin ve askerlerin geçitleri, akşam ise fener alayları icra edilmektedir ("Ankara'da Zafer Bayramı," 1932; "Cumhuriyet bay-

Şekil 3A. 1920'lerde Ankara'da resmi kutlamaların mekân ve rotaları (Harita lejandı: a: Zafer Anıtı ve Hakimiyet-i Milliye Meydanı b: Meclis binası) (Not: Kesikli çizgi Hakimiyet-i Milliye Meydanı'nda başlayan ya da son bulan kent içindeki törensel yürüyüş rotasını gösterir.).

Kaynak: Koç Üniversitesi Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter no: H004.

Şekil 3B. İstasyon Caddesi'ndeki törenlerden bir enstantane; bisikletlilerin geçişini seyreden halk ve ilk meclis binası önünde kurulan tak, 1928.

Kaynak: Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter no: 2709.

ramı nasıl kutlanacak?," 1934).² Dolayısıyla 1920'lerin Ankara'sında, var olan kentsel bağlamın vadettikleri ile fiziki koşulları sınırlı bir kutlama programı söz konusu olabilmektedir. Kutlamalar için kullanılan en tanımlı mekân, Ankara Palas'ın balo salonudur ve burası açılı-

şından itibaren akşam verilen yemek ve düzenlenen balolara ev sahipliği yapmıştır.³ Bunun dışında kutlamalar dikkate alınarak tasarlanmış herhangi bir alan ya da yapı olmadığından kutlamalarda izleyici halk kitleleri ile icra edenler arasındaki sınırlar da belli belirsizdir. Hatta kimi

2 Arşiv belgelerinde görülen günümüz Türkçe yazım kuralları açısından yanlış kullanımlar değişiklik yapılmadan metne aktarılmıştır.

3 Ankara Palas yalnızca yöneticiler ve seçkin davetlilere değil, çocuk bayramlarında etkinliklere katılan çocuklara da ev sahipliği yapar.

durumlarda yoğun seyirci ilgisi nedeniyle kutlamaların düzenini bozacak noktaya geldiği de gazetelerde yer bulmuştur ("Ankara İstanbul Vilayetleri," 1930; "Ankarada Merasim ve Geçit Resmi," 1932).

Ankara'nın imar planı hazırlanırken şehrin plancısı Jansen'in öngördüğü önemli kriterlerden biri de geniş katılımlı resmî kutlamaların icra edilebileceği kentsel akslar, meydanlar ve kutlamalar için kullanılacak diğer yapılarla birlikte Atatürk anıtlarının kentteki konumlarıdır. Jansen, 1927 yılında şehrin planı için yazdığı raporda şu ifadelerde bulunmuştur:

Koşu mahalli, stadyum gibi genel halk sağlığı için yararlı olan ve çok işlek olan kuruluşlar dahî mümkün merteye tren hattının yakınında olmak şartıyla turuk-ı esâsiye [ana yollar] üzerinde olması lazımdır. Gazi Paşa Hazretleri'nin âbidelerinin yeri için en uygun bir mahal bulmak ve bu mahallin imâr-ı belediyyeye hâdim olacak bir tarzda imarı lazımdır. Sırf caddelerin ortasına ve yahud caddelerin nukât-ı telâkisindeki [buluşma noktaları] meydanlara koymak kâfi gelmez her istikâmetten görülebilecek bir tarzda konulması icâb ettiği gibi umumi turukun muvâsala gürültüsünden de masûn [korunan] bir mahal olması lazımdır" (Muamelat Genel Müdürlüğü, 122/866/15, BCA).

Nitekim Ankara imar planı için açılan uluslararası yarışma jürisinin hazırladığı değerlendirme raporunda, kentsel akslar ve meydanlarla kutlamaların yapılabileceği rekreasyon alanları, değerlendirme kriterleri arasında belirtilmiştir (Tankut, 1993; Bozkurt, 2022). Jansen planının

uygulanması sırasında da peyderpey bu alanlar hizmete girmiş ve törenlere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1920'lerin sonunda henüz inşa edilmeseler de ileriki yıllarda kutlamaların nerelerde yapılacağına dair bir tasavvurun oluştuğu ve bu konuda peyderpey yol alındığından söz edilebilir. Bu minvalde atılan adımlardan biri İstasyon yolu ve demiryolu istasyonunun çevresindeki düz boşlukların etkinlikler için kullanılmasıdır. Bunlar içinde Meclisin altında ve İstasyon yolunun sağındaki saha olarak adlandırılan, muhtemelen İstiklal sahası olarak da bilinen, Ankara'da o yıllarda futbol müsabakalarının da yapıldığı alan, kutlama programlarının sportif etkinlikleri için kullanılmaya başlanmıştır. Bir diğer alan ise demiryolunun öte yanında, Gazi Muallim Mektebi'ne giden güzergâhta o yıllarda koşu alanı olarak anılan ve muhtemelen meyilsiz bir boşluk olması dolayısıyla spor müsabakalarının yapıldığı alandır. Bu alana 1932'de geçit resmî törenleri taşınmıştır (Muamelat Genel Müdürlüğü, 198/352/5, BCA). Kentin fiziki sınırları dışındaki bu yapı aks üzerinde yanyana bir dizi ahşaptan tribün yapısı inşa edilir. Halk ise tribünlerin karşı tarafında resmî geçit güzergahını sınırlarını belirlemek için dikilen çitlerin ötesinden resmî programı takip eder. Fotoğraf ve video kayıtlarıyla günümüze ulaşan 1933'teki onuncu yıl kutlamalarındaki resmî geçit de bu alanda yapılmıştır (Şekil 4A ve 4B).

Jansen'in hazırladığı imar planına uygun şekilde şehrin güney batısında demiryolu hattının kuzeyinde bırakılan rezerv alanda Hipodrom (1936) ve 19 Mayıs Stadı (1938) inşa edilmiştir. Her iki yapı da İtalyan mimar Paolo Vi-

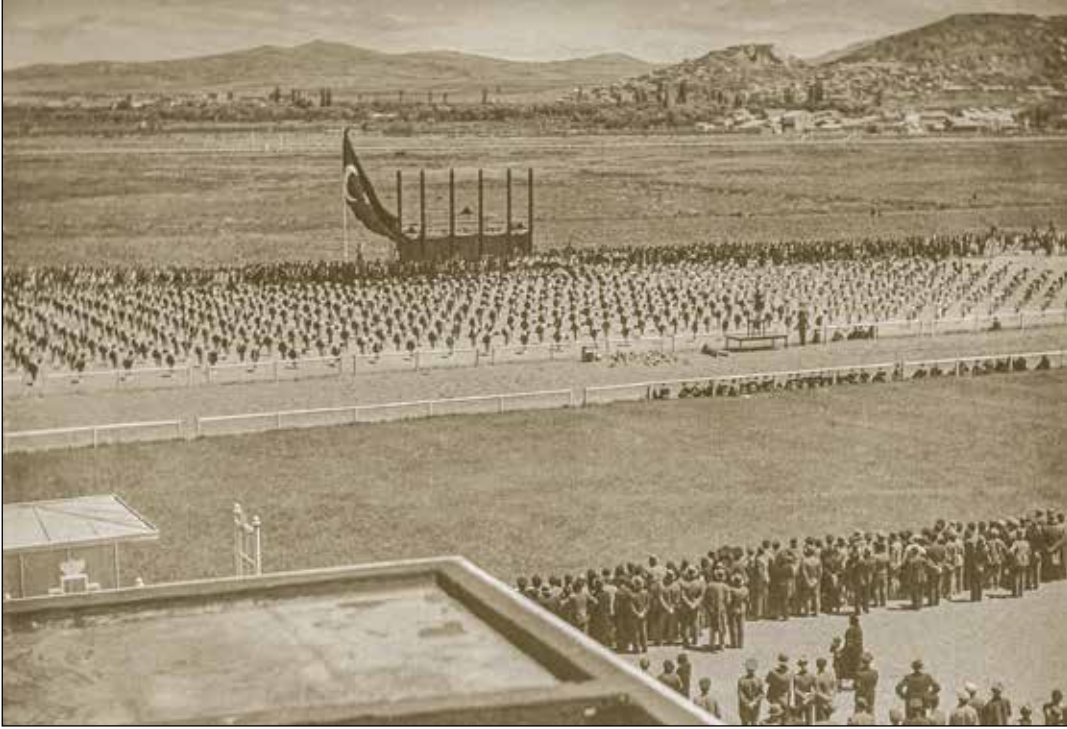
Şekil 4A ve 4B. Cumhuriyetin onuncu yıldönümü kutlamalarında, resmî geçit törenindeki öğrenciler ve askerler.

Kaynak: 4A. "Resmigeçitte izci hanım kızlarımız," 1933, s. 8; 4B. Kaya, 1933.

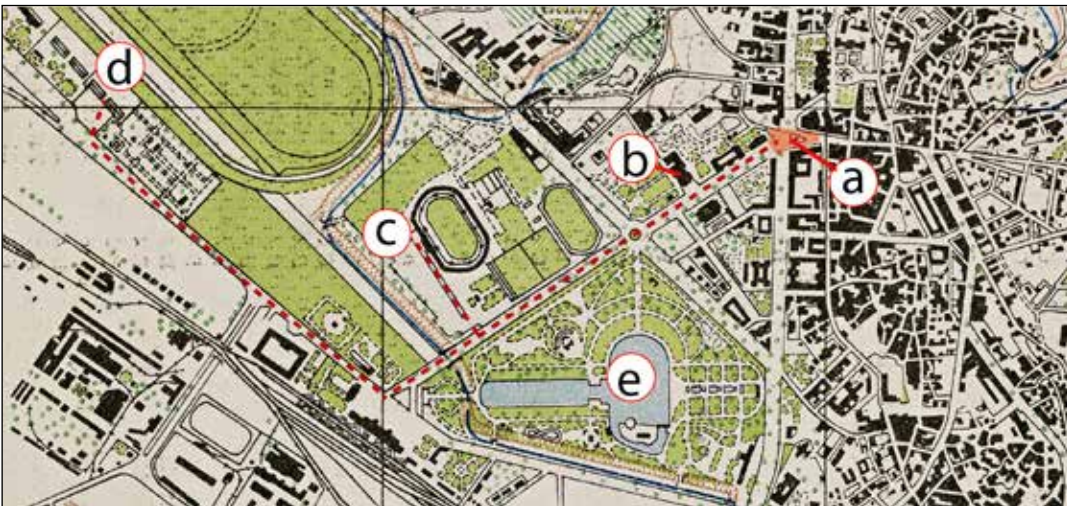

etti Violi tasarımıdır (Özdemir, 2004). Hipodrom ve stadyum yapıları, bir yandan resmî geçit ve fiziksel ko-reografilerden oluşan resmî etkinliklerin düzen içinde yapılmasına olanak verirken, diğer yandan da izleyiciler

arasındaki hiyerarşik sınırları belirginleştirmiş ve izleyen ve izlenen arasındaki görsel ilişkinin biçimini de değiştirmiştir (Şekil 5 ve Şekil 6).

Şekil 5. Ankara hipodromunda yapılan törenler.
Kaynak:
Ankara'da
İdman Şenliği,
1937.

Şekil 6. Jansen Planı ile şekillenen yeni kutlama mekânları, 1940'lar.

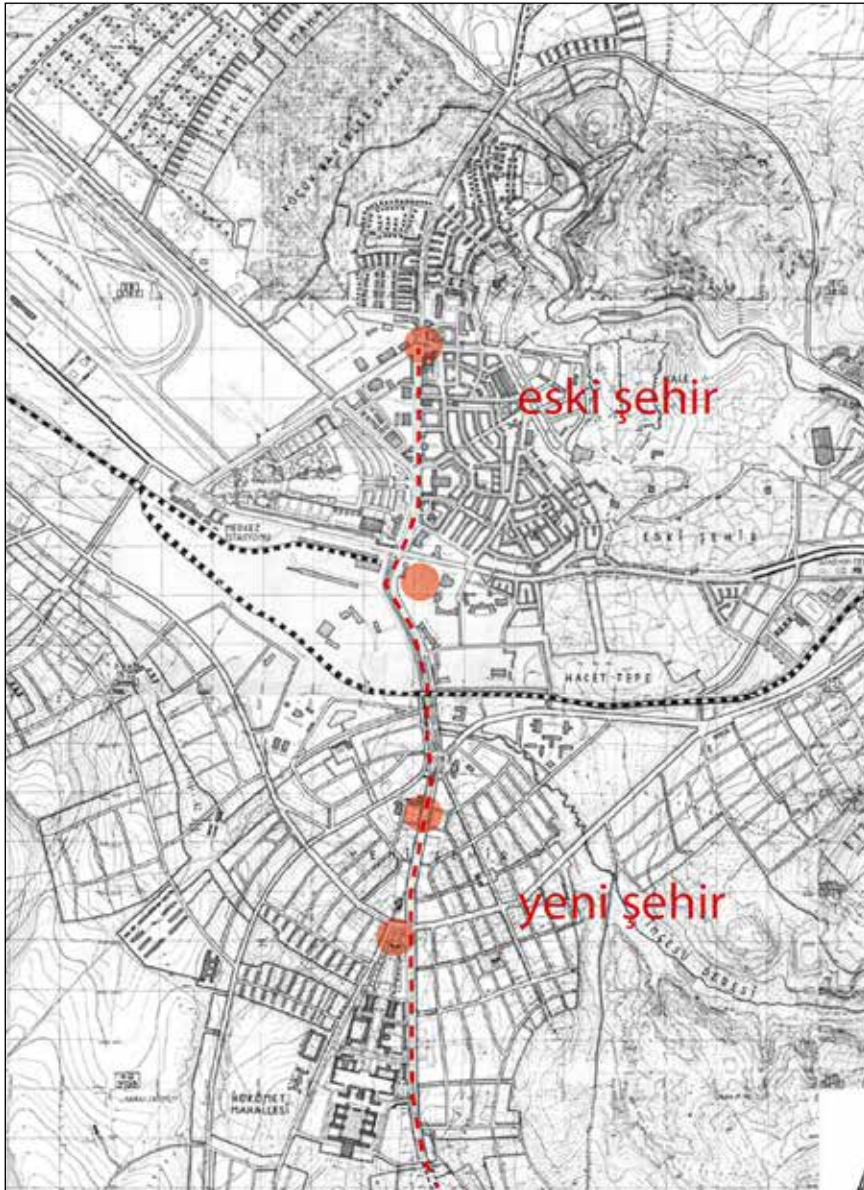
(Lejand: a: Hakimiyet-i Milliye Meydanı, b: Meclis Binası, c: Stadyum, d: Hipodrom, e: Gençlik Parkı)

Not: Plan üzerindeki işaretlemeler yazarlar tarafından düzenlenmiştir. Kesikli çizgi kent içindeki yürüyüş güzergâhı ile bunun hipodrom ve stadyuma bağlantısını göstermektedir.

Kaynak: Levend, Yukarıç ve Dilaçar, 1948.

Yine Jansen planının öngördüğü gelişmelerden biri, kent yönetim merkezi ile yeni yerleşim alanlarının güneye doğru Atatürk Bulvarı'nın tanımladığı aks boyunca gelişmesi ve bu güzergâh üzerinde açılacak meydanlar ve yerleştirilecek anıtlarla, törensel pratiklerin Yenişehir'e de taşınmasına olanak sağlamaktır. Bu kapsamda, Namazgah Tepesi'nde Türk Ocağı (sonradan Ankara Halkevi olacaktır) ve Etnografya Müzesi önündeki Atatürk Anıtı, Bulvar üzerindeki Zafer Meydanı ve ortasındaki Atatürk Anıtı, Hükümet Mahallesi'nin en kuzey ucunda tasarlanan, açılışı 1934 Cumhuriyet Bayramı'nda yapılan

Güven Anıtı (Emniyet Abidesi) ve Güven Parkı'nın tasarlanması da Ankara'da kurucu lider kültürünün inşasının önemli göstergelerinden olmuştur (Erdentuğ ve Burçak, 1998; Gür, 2013). H. Krippel, P. Canonica ve A. Hanak tarafından tasarlanan bu heykellerde yalnızca Atatürk'ün fiziksel imgesi değil, bunun yanında pek çok alegorik sahneyle Atatürk'ün özdeyişleri de bu anıtların semiyotik repertuarında yer alır ve bu şekilde Atatürk'ün kahramanlığı tarihsel referanslarla inşa edilir. Bu heykeller, kutlamadaki ziyaret noktalarından olurlar (Gür, 2013; "Büyük Bayrama Hazırlık," 1937, 23 Ekim) (Şekil 7).

Şekil 7. Eski Ankara'yı Yenişehir'e bağlayan ana aksta yer alan Atatürk anıtlarının yerleri.

Kaynak: H. Jansen, 1928, Gesamtbebauungsplan Ankara. Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi, Envanter no: 22583.

(Not: Orijinal harita üzerinden yazarlar tarafından düzenlenmiştir.)

Yukarıdaki fiziki betimlemeden de anlaşılabilceği gibi Ankara'daki bayram kutlamaları mekânsal olarak yeni olanakların devreye girmesiyle giderek genişlese de, ağırlıklı olarak tarihi şehir merkezi çevresinde icra edilir. Yenişehir, bir yandan kentin modern yüzünü temsil edip, buradan çekilen görseller tüm Türkiye ve dünyayla paylaşılırken kutlamaların, 1940'ların ortasına kadar çok sınırlı bir kısmının bu bölgede icra edilmesi dikkat çekicidir. Öte yandan, kutlamaların çeşitliliği ve coğrafı dağılımı da İstanbul'daki Cumhuriyet Dönemi bayram kutlamaları ile kıyaslandığında oldukça sınırlıdır. Kuşkusuz bu durumun bir sebebi de İstanbul'un Ankara'ya kıyasla çok daha kalabalık ve fiziki olarak çok daha geniş bir alana yayılmış olması ve özellikle 19. yüzyılın başından itibaren reformlarla birlikte kentin anıtsal kamu yapısı sayısının artması, meydan ve kentsel aksların geometrik bir düzende açılmasıyla resmî tören ve kutlamalardaki bedensel performansların izlemeye daha uygun hâle gelmesidir.

Kutlama mekânlarının inşası bağlamında, yapılabilecek önemli tespitlerden biri de kutlama törenlerinin her birini, devletin mutlak iradesinin yansıması ve törenleri icra edenleri de edilgen figürler olarak konumlandırıp, tüm sürecin devlet otoritesinin bir tasavvur ve eylemi olarak görmek yanılığsıdır. Aslında tüm olup biten pek çok aktör arasındaki girift ilişkilerin bir bileşkesidir ve kutlama törenleri de bir karşılaşma, müzakere ve uzlaşma ortamı olarak yorumlamak gereklidir.⁴ Dolayısıyla anlama çabasını bir izlek üzerinde konumlandırmak için mekâna ek üç önemli temanın daha bu analize eklenmesi yararlı olacaktır: kitlesel hareketliliği bağlama oturtmak, teknolojik gelişmenin araçsallığını vurgulamak ve kutlamaların ikonografisi ve yaygın kullanılan imgelemleri yorumlamak. Bu temaları birbirinden bağımsız çalışan kavramlar olarak düşünmekten ziyade, aslında kimi durumda birbiri içine geçmiş ve birlikte çalışan ilişkili bağlamlar olarak kavramsallaştırmak daha doğru olacaktır.

Kitlesel Hareketlilik

Osmanlı Dönemi Hürriyet Bayramı kutlamalarından devralınan temalardan biri geniş halk kitlelerinin bu et-

kinliklere katılımını sağlamaktır (Özbek, 2007; Yamak, 2012). Ankara'da toplanan kitlelerin tüm ülkenin bir temsili oluşturmasına özel önem atfedilir: kadınlar ve erkekler, gençler ve yaşlılar, köylüler ve kentliler, dernek, vakıf ve hayır kurumları temsilcileri, farklı meslek grupları mensupları, ve bunların yanında askeri birlikler, öğrenciler, izciler özellikle resmî geçitlerin değişmez aktörleridir. İlk yıllardan itibaren verilen bu görüntü giderek daha düzenli olmaya, hazırlanan detaylı programlarla birlikte her anı planlanan etkinlikler hâline gelmeye başlar ("12inci Cumhuriyet Bayramı Programı," 1935; 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı Talimatnamesi, 1937). Birbiri ardı sıra geçen bu grupların koreografisinin verdiği mesaj, toplumsal düzen ve uyumun yanı sıra geniş kesimlerin Cumhuriyet ideallerinde birleştiği fikrini yansıtmaktır. Bayram kutlamaları giderek daha organize hâle geldikçe, dönemin süreli yayınları, Ankara'daki bayram hazırlıklarını düzenli olarak okurlarına aktarırlar. Bayram günlerinde ise bayram programının detaylarını genelde baş sayfadan Atatürk, Türk Bayrağı gibi kültleşmiş imgelerin illüstrasyonları ile birlikte sunarlar (Şekil 8A ve 8B). Bu günlerde resmî geçit ve diğer etkinlikleri izlemek için binlerce Ankaralı ana caddelerde ve etkinlik alanlarında toplanır. Hatta, Ankara'daki törenleri izlemek isteyenler için bayram günleri öncesinden itibaren demiryolları gibi toplu taşıma araçlarında indirimli tarifeler uygulanır ("Büyük Bayram hazırlıkları," 1933). Bayramların ertesi günlerinde ise gazeteler, fotoğraflar eşliğinde Ankara'daki bayramların coşkusunu okuyucularına sunarlar. Dolayısıyla etkinlikler bağlamında gazeteler mobilizasyonu kolaylaştırıcı aktörlerdendir.

Kitlesel mobilizasyon birkaç ölçekte tezahür eder. Ülke genelinden insanların Ankara'da toplanması bunun bir yönüdür. Bununla birlikte her bir kent ve kasaba merkezinde neredeyse eş zamanlı yapılan kutlamalar ve bu kutlamalara yerelde katılımın teşvik edilmesi de dikkat çekicidir. Bu kutlamalarda, Cumhuriyet'in onuncu yılında olduğu gibi, Ankara'daki törenlerde Atatürk'ün nutku radyo yayını vasıtasıyla izleyicilere canlı aktarılır ("Büyük Bayram nasıl tesit edilecek: Ankarada," 1933). Dolayısıyla farklı ölçeklerde yerel mobilizasyon örnekleri yanında,

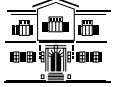
4 Özbudun (1997), törenleri, rejim ile inşa ettiği toplum arasındaki dengelerin sergilendiği bir sahne olarak betimler. Burada halk ve vatandaş kavramları arasında bir ayrım yapar ve ona göre halk, bu törenlerde katılımcı olarak yer almaz, ancak izleyici olarak bulunabilir. Törenlerin asli unsurunun aralarındaki hiyerarşiyeye bağlı olarak yöneticilerle (sivil ve askeri) göstericilere katılan unsurlar (öğrenciler, askerler, vb.) olduğunu savunur ve törenleri "seçkin, hiyerarşik ve biçimci bulur" (s. 154, 156). Oysaki, burada tartışılacağı üzere rejimin bir taraftan halkı eğitime gibi bir misyonu varken, diğer taraftan da rıza üretimi için halk içinden anonim seslerin de bu ortak koreografiye katılması teşvik edilmektedir.

Şekil 8A. Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için gazetelerde yayımlanan Türkiye Haritası üzerine işlenen alegorik figürlerle on yılda alınan mesafeyi ortaya koyan anlatılar. Kaynak: "Cumhuriyetimiz 11 yaşına bastı," 1933.

Şekil 8B. Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamalarına özel propaganda kartpostalı, 1933.

Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı Koleksiyonu.

ülke genelinde senkronize olmuş bir şekilde Atatürk'ün sesi, yalnızca radyo bulunan kapalı mekânlarda değil, çok daha duygusal yoğunluğu fazla bir biçimde kutlama yapılan Anadolu meydanlarında da yankılanır. Benzer şekilde kutlama törenleri gerek yerel aktörler, gerek Fox Movietone ve Pathé gibi yabancı film ve haber yapım şirketleri tarafından kayda alınır. Örneğin, 1930 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılan Yunanistan başbakanı Eleftherios Venizelos ve Macaristan Başbakanı Kont Bethlen'in bulunduğu kayıtlar daha sonra sinemalarda gösterilir (Şekil 9A). Hatta bu filmler, tartışmaları uzun yıllar süren çocuklar ve gençler için "terbiyevi [eğit-sel] film" arayışları sırasında Halkevleri repertuarının önemli bir kısmını tutacaktır (Çeliktemel Thomen, 2015).

Toplanan bu kalabalıkların sevk ve idaresi önemli bir sorundur. İlk yıllarda İstasyon Caddesi'nin kenarlarında, binaların balkon ve hatta çatılarında toplanan kalabalıklar, kimi zaman etkinliklerin belirlenen düzen içinde icrasını zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bayram günleri gazeteler etkinliklere katılacaklara nerede durmaları, nasıl davranmaları ve düzenin sağlanmasına nasıl katkıda bulunacaklarını bildiren metinler yayımlamışlardır. Bunların kimi örneklerinde İlbay ve Şarbay (vali ve belediye başkanı) sıfatıyla Nevzat Tandoğan'ın doğrudan halka seslenişini görmek mümkündür (Şekil 9B).

Sonraki yıllarda hipodrom ve stadyumun inşasıyla kalabalıkların organizasyonu daha da kolaylaşmıştır. İnsanlar yürüyerek ya da tahsis edilen otobüslerle etkinlik alanına taşınır, burada kendileri için ayrılan tribün ve alanlara davetiyelerini göstererek kapılardan kontrollü giriş yapmaları beklenir ("Jimnastik ve spor gösterileri yarın yapılacak," 1946). Dolayısıyla bu mekânsal kurgu bir hiyerarşik sistemi de beraberinde getirir. Devlet protokolü, yabancı misafirler, üst düzey bürokratlar ve komutanlara ayrılmış özel girişler ve halk girişleri farklı noktalarda konumlanır ve fiziksel bir ayrımı sağlar. Öte yandan buradaki sorun da davetiye olmadan etkinliklere gelenler ile kendilerine tahsis edilmeyen bir alana girmeye çalışanların düzene sokulmasıdır (Şekil 10).

Çeşitli cemiyetler ve halkevleri de birçok farklı etkinlik ve temas grupları ile kitleleri harekete geçirmek, yardımlarını almak, önemli gördükleri konulara dikkatlerini çekmek, yeri geldiğinde halkı eğlendirmek gibi stratejilerle milli bayram kutlamalarının önemli sivil aktörleri olmuşlardır. Dolayısıyla bu oluşumların merkezleri, kullandığı mekânlar ve etkinlikleri, bayram programlarında kent içi odak noktaları yaratmıştır. Çocuk Bayramı'nı Çocuk Haftası'na dönüştürerek 23 Nisan haftası boyunca otomobil alayları, merasimler, bedava film gösterimleri, spor yarışları, gürbüz çocuk müsabakası, çocuk balosu, çocuk

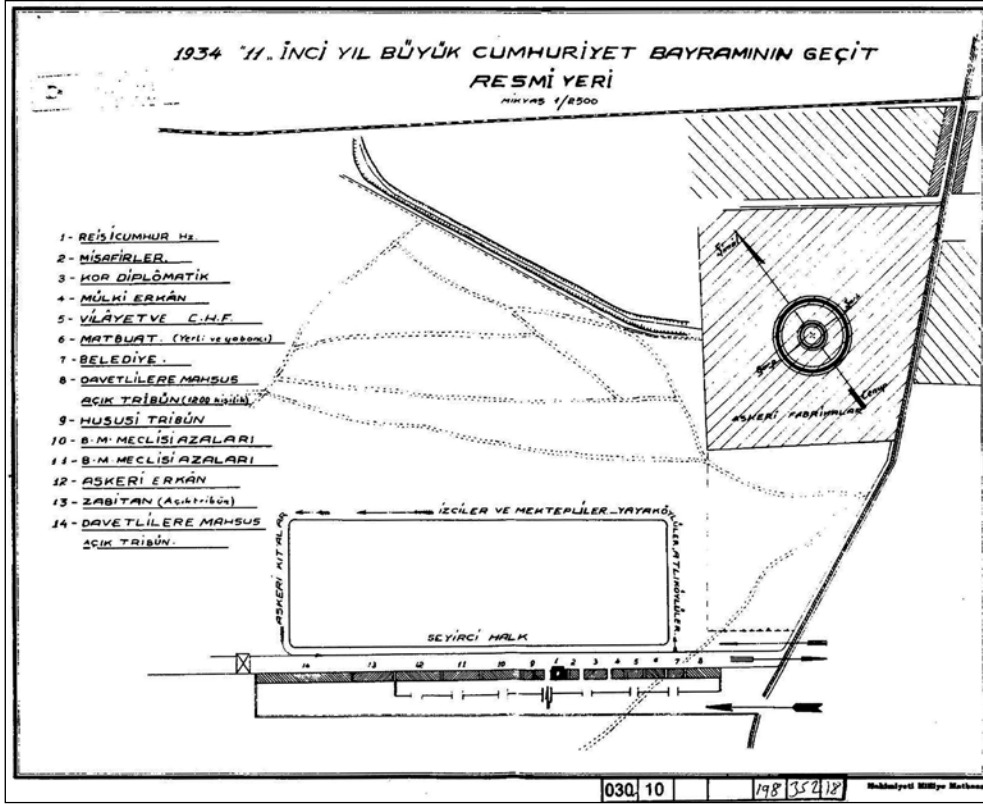

Şekil 9A. 1930 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamaları kapsamında hazırlanan filmin gösterimi için gazetede yayımlanan duyuru.

Kaynak: "Pek Yakında: Kulüp Sinemasında," 1930.

Şekil 9B. Ankara valisi ve belediye başkanı Nevzat Tandoğan'ın gazetede yayımlanan duyurusu.

Kaynak: "Cumhuriyet bayramı dolayısıyla," 1935.

Şekil 10. Dahiliye Vekaletince hazırlanan, 1934 yılında Ankara'daki bayram kutlamaları kapsamında alınacak tedbirlere ilişkin yazının ekindeki krokide tribünlerin yerleri, hiyerarşisi ve resmî geçit sırası.

Kaynak: Muamelat Genel Müdürlüğü, 198/352/18, BCA.

alay gibi birçok etkinliğin yerel kimi aktörlerle (örneğin sinema sahipleri ile) işbirliği içerisinde organizasyonunu ve ev sahipliğini yapan kurum Himaye-i Etfâl'dir (Çocuk Esirgeme Kurumu) ("Çocuk Haftası Bugün Başlıyor," 23 Nisan 1933) (Şekil 11). Özellikle, Cemiyetin başkanı Dr. Mehmet Fuat Umay'ın ve kadın gönüllülerden oluşan bir grubun katkıları ile Anafartalar Caddesi'nde Arif Hikmet Koyunoğlu'nun tasarımı olan Çocuk Sarayı (1930'da bahçesinde açılan ilk çocuk parkı ile), Çocuk Haftası'nın evi olmuştur ("Çocuk Bahçesi Dün Merasimle Açıldı," 23 Nisan 1930). Benzer bir şekilde Tayyare Cemiyeti, 30 Ağustos Zafer Bayramı ile aynı güne denk gelen Tayyare Bayramı kapsamında Türk Kuşu tarafından yapılan uçuş şovları, bu şovlar sırasında halka çeşitli mesajlar ve tebrikler içeren kâğıtların atılması, uçaklara isim verme törenleri, bahçe eğlenceleri ve rozet dağıtımı gibi etkinlikler de gerçekleştirmişlerdir ("Büyük Zafer ve Tayyare Bayramı," 30 Ağustos 1932). Ankara Halkevi'nin kütüphane, temsil salonu, bahçe, Atatürk anıtı gibi mekânlarında millî bayram günleri için özel programlar, sergiler, gösteriler, balolar gibi sivil programları organize etmiştir (Lamprou, 2015). Bu kurumların seferberlikleri ve görü-

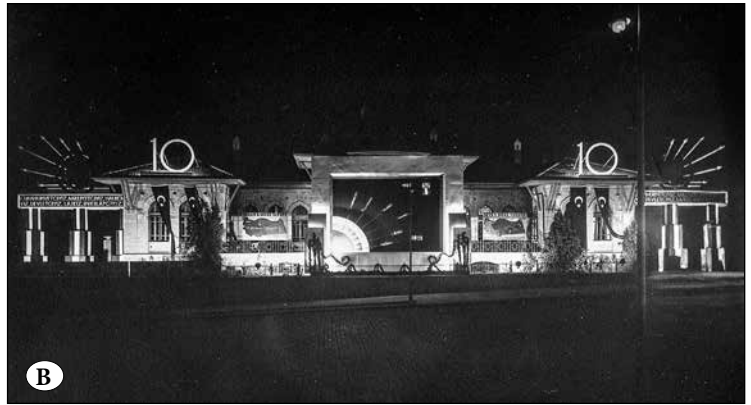
nürlükleri, gazetelerden ve kent mekânında gerçekleştirdikleri etkinliklerden takip edilebilmektedir ve resmî mesajları, rejimin ideolojisini destekleyen bir tonda, paralel bir kamusal alan açmıştır ("Halkevinin Bayram Hazırlığı," 26 Ekim 1935).

Teknolojik Gelişim ve Teknik Sergileme

Modern kenti, modern öncesinden ayıran en önemli farklardan biri modernleşen kentin kamusal kullanıma uygun sokak, cadde ve meydanlarının oluşmasıyla, bu mekânlardaki kamusalın gün batımından sonra da devam edebilmesidir. Kuşkusuz hava gazı ve elektrikle aydınlatma ile sağlanan bu radikal değişim, verilen imtiyazlarla kurulan şirketlerce sağlanan altyapıyla Osmanlı şehirlerine de sirayet etmiştir (Karayaman, 2014). Dünyanın kalanında olduğu gibi erken 20. yüzyılda elektrikle aydınlatma, teknolojik gelişmişliğin göstergelerinden biri olarak algılanmıştır (Isenstadt, 2018). Erken Cumhuriyet Dönemi gazetelerinde, Ankara'da caddelerin Batı'daki muadilleri gibi ışıl ışıl aydınlanmasının kentin modern bir başkent olarak kuruluşunun en sarif ifadelerinden biri olduğu vurgulanmaktadır (Nadi, 1930a; 1930b).

Şekil 11. Himaye-i Etfal yararına gazetedey yayımlanan bir duyuru.
Kaynak: "Büyük Kuvvet," 1930.

Şekil 12A. ve 12B. Birinci ve İkinci meclis binalarının aydınlatma tasarımları.
Kaynak: Kaya, 1933.

Geç Osmanlı İstanbul'unda Hürriyet Bayramı kutlamalarının önemli bir aşaması, bu kutlamalarda teknolojik gelişmelerin programlara yansıtılması ve devletin teknolojik açıdan modernize olan ordu kuvvetlerinin, kutlamaların önemli bileşenlerinden biri olmasıdır. Bu bağlamda şehir meydanları, kamu yapıları ve ana caddelerle tören alanları bayram akşamlarında da aydınlatılıp, kutlamaların ve halk katılımının akşam saatlerinde de sürmesi teşvik edilir. Akşamları boğaz kıyılarında ve Kız kulesi gibi noktalarda havai fişekler atılır. Gündüzleri karacı birliklerin resmî geçitteki geçişlerine ek olarak, donanma da boğazda geçiş yapar ve bayram şerefine gemilerden top atışları yapılır (Çolak, 2006; Yamak, 2008).

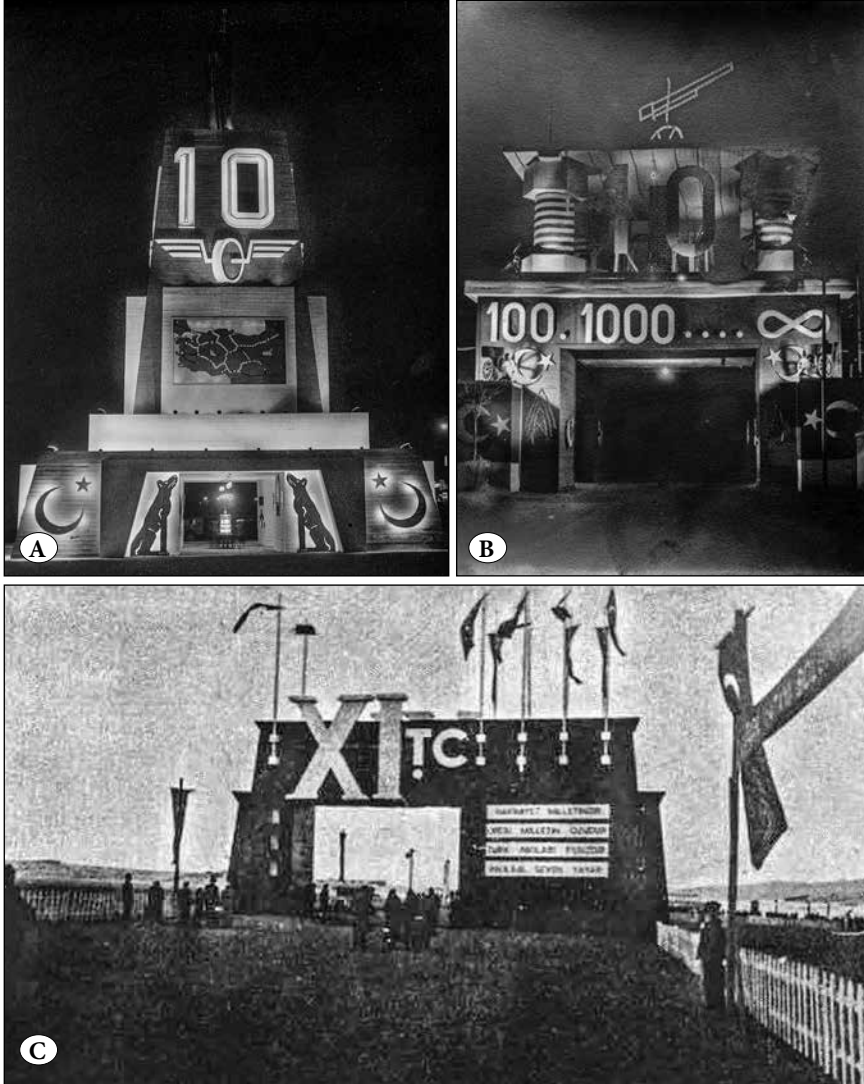
Ankara'da bir yandan geçmişten kalan havai fişek gösterileri ve top atışları gibi enstantaneler de izlenir. Öte yandan, Ankara'da bayram kutlamaları için geleneksel kent sel aydınlatmaların çok ötesine geçen kullanım biçimleri de söz konusudur. Her bir kamusal yapı için o yapının

kütle ve cephe karakterine uygun bir aydınlatma tasarımı yapılır. Türk bayrağı, altı ok, 10 ya da 15 gibi kutlama yılımlı belirten ifadelerle kimi slogan ve özdeyişler de yapının cephesine iliştilererek aydınlatma kompozisyonuna katılırlar (Şekil 12A ve 12B). Ayrıca meydanlarda ışıklı panolar, caddelerde aydınlatılmış taklar da yine slogan ve mesajların kitlelere ulaşmasına aracılık eder.

Bayramlar muhasebe günleridir. Özellikle Cumhuriyet bayramları o yıla kadar Cumhuriyet'in maddi kazanımlarının bilançolarını çıkarmak ve halka sunmak için sergiler düzenlenmesini de içerir. 1933 yılında açılan Şevki Balmumcu'nun tasarımı olan Ankara Sergi Evi bu türden etkinlikler için geniş açıklıklı bir mekân sağlar (Bozdoğan, 2001). Bunun yanında Ankara'da inşa edilen taklar da benzer birer işlev görürler. Aslında bunların bazıları bir mimari enstalasyon olarak da düşünülebilir. Dönemin mimarlık dergisi *Arkitekt*, Cumhuriyetin 10. ve 11. yıldönümleri için İstanbul ve Ankara'da sergilenecek

olan takları, fotoğraflar ve kısa bilgiler eşliğinde yayımlar. Devlet Demiryolları, İş Bankası, Sümerbank, Su Bakanlığı gibi kamu iktisadi teşekküllerinin yaptıkları yatırımları sergiledikleri küçük bir sergi pavyonu olarak kullanılan takların bazılarının dönemin tanınmış mimarları tarafından tasarlandığı görülmektedir. Örneğin, Ankara'da sergilenen Devlet Demiryolları Muvakkat Abidesi, Mimar Bedrettin Hamdi'nin tasarımı olup; Mimar Abidin'in tasarımı olan Demir Sütun, Galata Köprüsü üzerinde; Mimar Seyfettin Nasih'in Halk Fırkası Sütunu, Sultanahmet Meydanı'nda sergilenmiştir (Şekil 13A, 13B ve 13C). Bu tasarımlar, dergide "yükselen taklar ve sütunlar şenlik duygularına şekil verdi" ifadeleri ile yayımlanmıştır ("Onuncu yıl tak ve sütunları," 1933; Saim, 1934).

Bayramların kutlama repertuarını zenginleştiren bir diğer önemli teknik olanak da motorlu taşıtların kullanımıdır. Otomobil alayı adı verilen etkinliklerde araçlar süslenir ve konvoy hâlinde şehir caddelerinden geçilir. Askeri araçlar ise resmî geçitlerin önemli bir parçasını oluştururlar. Erken cumhuriyet yıllarında ordu envanterine eklenen zırhlı tanklar ve diğer motorize birliklerin geçişleri, kitlelerin ilgisini çeker ve onları gururlandırır (Şekil 14A ve 14B). Bunun yanında Türk Hava Kuvvetleri envanterine katılan uçaklar şehrin üzerinde tur atar ve resmî geçit alanının üzerinden alçak uçuşlarla geçerler. Uçaklar, tıpkı elektrik enerjisi gibi gelişimin ve modernleşmenin ikonlarıdır. Bu yıllarda Türkiye'de havacılığın gelişmesine büyük önem atfedilir. Türk Tayyare Cemiyeti'nin ku-

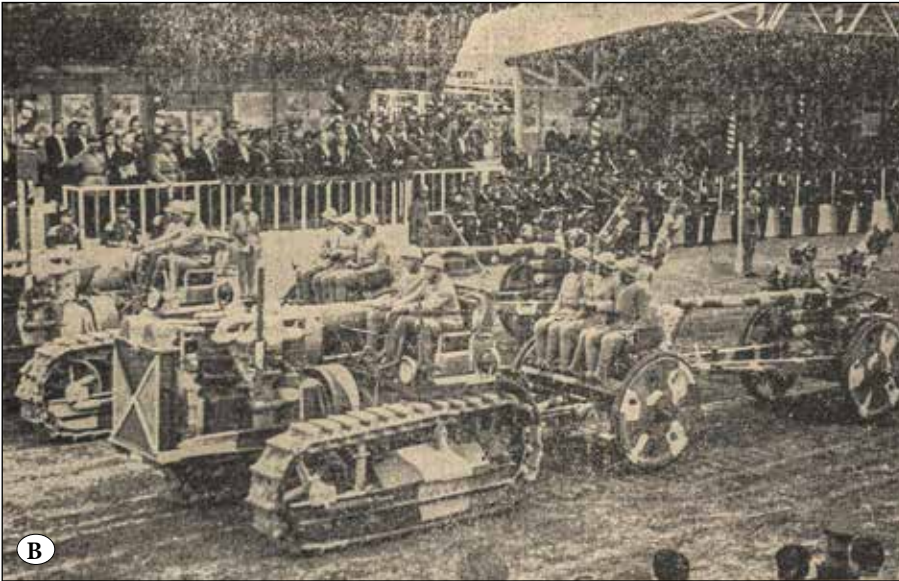
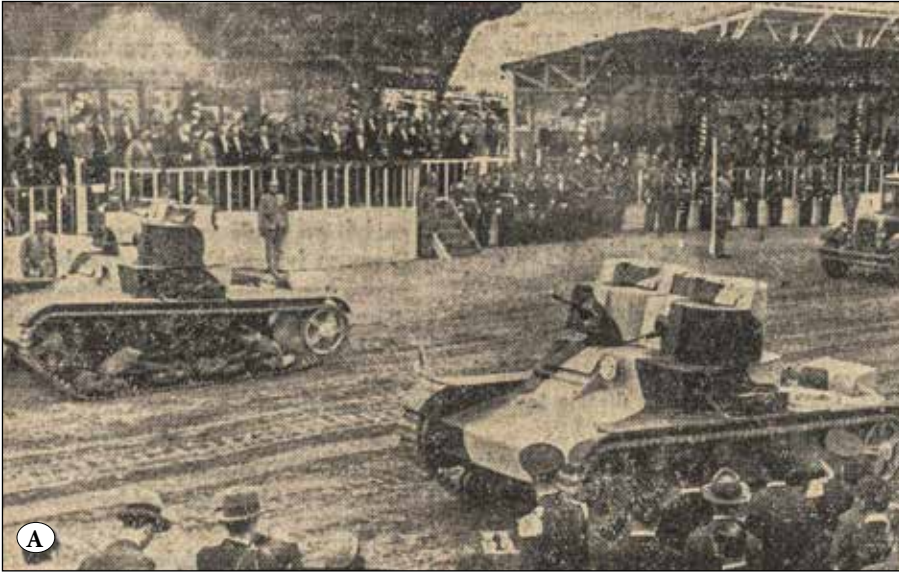

Şekil 13A, 13B ve 13C.
Cumhuriyet bayramlarında dikilen zafer taklarından örnekler.
Kaynak: 13A ve 13B. Kaya, 1933; 13C. Saim, 1934.

rulmasıyla ve halkın da bağışlarıyla her yıl savaş uçakları alınır. Bu uçaklar erken dönemde Tayyare Bayramı olarak da adlandırılan 30 Ağustos tarihlerinde halkın katılımı ile düzenlenen ad verme törenleri ile resmî görevlerine başlarlar (Öztürk, 2018). Tayyare piyangoları düzenlemesi ve kurban derilerini, fitre ve zekat toplama hakkını elde etmesi de cemiyetin ve havacılığın imtiyazlı konumunun işaretlerindedir (Aslan, 2014).⁵ 1933 yılında Cumhuri-

yet Bayramı kutlamalarını belgelemek için davet edilen Sergey Yutkeviç'in *Cumhuriyet'in Kalbi Ankara* adlı filminde Cumhuriyet'in kazanımlarına yönelik teknolojik pek çok vurgu ile birlikte filmin ana kahramanları olan dede ve torunu arasında geçen diyalog dikkat çekicidir. Dede, tören alanının üstünden uçan uçakları gururla işaretleterek: "Cumhuriyetten önce bunlardan hepi topu iki tane vardı, şimdi bir sürü" der.

Şekil 14A ve 14B.
Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamalarında resmî geçide katılan motorize birlikler.
Kaynak: 14A. "Resmigeçitte tanklarımız," 1933, s. 8.
14B. "Resmigeçitten bir intiba: Topçularımız geçerken," 1933, s.8.

5 Cumhuriyet yönetiminin bir yandan dinî referansları kamusal alandan silmeye çalışırken, kurban, sadaka ve zekât gibi dinî vebeleri kullanarak bir cemiyete maddî destek sağlamanın bir fetva ile önünü açması, Diyanet İşleri gibi kurumların cumhuriyet dönemindeki araçsal rolü, üzerine düşünülmesi gereken detaylardır.

İmgeler ve anlatılar

Geç Osmanlı Dönemi'nde Hürriyet Bayramı kutlamaları, öncesindeki sansür ve baskı döneminin ardından halk önünde meşruiyet zeminini hürriyet, eşitlik, adalet, kardeşlik gibi Batı'dan devşirilmiş sloganlarla tesis eder. Bir millet meclisi olsa da monarşi hâlâ ayaktadır, dolayısıyla padişah imgesi törenlerin önemli bileşenlerindedir. “Padişahım çok yaşa!” cümlesi taklarda, elde taşınan bez afişlerde, kartpostallarda ve iletişim için kullanılan tüm mecralarda görülen en yaygın ifadelerdendir. Özellikle görsel medyada buna padişahın -1918'e kadar Mehmed Reşad-portre fotoğrafları da eşlik eder. Ayrıca ilk yıllarda da Resneli Niyazi Bey ve Enver Bey gibi Meşrutiyet kahramanları ile hürriyeti temsil eden prangalarından kurtulmuş genç kadın figürleri de bu kompozisyonları tamamlarlar. İttihatçıların ülke yönetiminde ağırlığı arttıkça ulus inşası bağlamında kapsamlı politikalar yürütürler. Bu kapsamda sağlıklı nesiller ve gürbüz çocuklar yetiştirilmesini vurgulayan çocuk bayramı ile yine gençlik, sağlıklı yaşam ve spor temalı idman bayramlarının kutlanması dikkate değerdir (Cora, 2007; Yamak Ateş, 2012).

Bu fikirler ve kutlama pratikleri Cumhuriyet'e de miras kalır. Bir yandan Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından itibaren – resmî anlatıya göre 19 Mayıs 1919- Meclis'in açılması (23 Nisan 1920), Büyük Taarruz (30 Ağustos 1922) ve Cumhuriyet'in ilanı (29 Ekim 1923) bayram olarak kutlanmaya başlanır.⁶ Bunların içinde 23 Nisan tarihi çocuk bayramı olarak da öne çıkar. Bayram kutlamalarını aktaran görsel ve haberlerde “[...] İsteriz” (Şekil 15B) şeklinde çocukların gelecekte bekledikleri ifade bulur. Yine çocuk bayramı, biyopolitik pek çok tema içerir ve nüfusun hızla artması gereği, sağlıklı nesiller yetiştirme, çocuklara iyi bakım sağlanması, iyi beslenme, hijyen ve çocukların iyi eğitim almaları gibi kavramlar gazetelerde sıklıkla yer alır (Kazım, 1933). Benzer bir şekilde idman bayramı ve mektepliler bayramı olarak Mayıs ayı içinde kutlanan bayramların 1938'de resmî bayram olarak kutlanmaya başlanması ile birlikte, bu iki bayramın etkinlikleri 19 Mayıs kutlamalarının içine alınır. Ankara'da stadyum ve hipodrom kutlamalarının görsel açıdan en dikkat çekici gösterileri lise öğrencilerinin beden eğiti-

mine dayalı koreografileridir. Burada erkek ve kadın öğrencilerin bir arada gerçekleştirdikleri senkronize fiziksel gösteriler ve oluşturdukları görsel kompozisyonlar, seyircilerin ilgisini çeker. Bayram kutlamaları için gazetelerde yayımlanan görseller incelendiğinde, etkinliklere seçilen öğrencilerin sağlıklı ve bedensel olarak kusursuz görünümü olmasının tercih edilmiş olduğu izlenimini

Şekil 15A. Atatürk'ün fotoğrafı ve “Gürbüz ve Yavuz Evlatlar İsterim” özdeyişine eşlik eden güçlü erkek öğrenci fotoğrafları.

Kaynak: “Gençlik ve Spor Bayramı,” 1937.

Şekil 15B. Himaye-i Etfal kartpostalında, ‘öpülmemek... ana sütü... temiz ve muntazam gıda...gürbüz olmak...istiyoruz’ gibi (sağlıklı olmaya yönelik) yazılı pankartlar taşıyan çocuklar.

Kaynak: Himaye-i Etfal Kartpostalı, t.y.

6 1921 yılından itibaren Büyük Millet Meclisinin açtığı 23 Nisan'ın Hakimiyet-i Milliye Bayramı olarak kutlanması kararlaştırılır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim'in 1925 yılında ve Kurtuluş Savaşı'nda büyük taarruzun başladığı 30 Ağustos'un 1926 yılında “Zafer ve Tayyare Bayramı” (Akbayrak, 1987, s. 35-37), son olarak da 1938 yılında Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs'ın “Gençlik ve Spor Bayramı” olarak kutlanması kabul edilir (Akbayrak, 1987, s. 38).

Şekil 16A, 16B, 16C. Kız ve erkek öğrenciler Gençlik ve Spor Bayramı gösterilerinde atletik performanslar sergilerken.
Kaynak: 16A. "Kız lisesi talebesi geçit resminde", 1937; 16B. "Yüksek Ziraat enstitüsü oyuncularını geçit töreninde," 1937;
16C. "Yüksek Ziraat enstitüsü talebeleri," 1937.

uyandırmaktadır. Törenlerden fotoğraflar disiplin ve düzen içinde yapılan bu etkinlikleri belgelerler. Gazetelerde bu etkinliklerin sunumu geleceğe yönelik iyimser bakışla Atatürk'ün kütleleşen imgesini harmanlar (Şekil 15A). Bu noktada dikkat çekici olan, etkinliklerde olduğu gibi gazetelerdeki görsel içerik ve betimlemelerde de erkek ve kız öğrencilere eş ağırlıkta yer verilmesine ve özellikle kız öğrencilerin başarısının da vurgulanmasına önem verilmesidir (Şekil 16A, 16B ve 16C).

Cumhuriyet Bayramları ise genç ve çocuklardan da öte tüm toplumu kapsayan ortak bir kültürel kimlik inşası, toplumsal rıza devşirilmesi çabasının tepe noktasını oluşturur. Yukarıda da vurgulandığı gibi bu bayram bir yandan bir bilanço sunumudur, diğer yandan da Cumhuriyet devrimlerinin propagandası ile eskiye karşı yeninin üstünlüğünün vurgulanmasıdır. Bu bayramlarda Cumhuriyet'in Türk halkını nasıl özgürleştirdiği "Cumhuriyet Perisi" adı verilen alegorik bir genç kadın figürü ile görsel medyada imgeleştirilir (Cumhuriyet Geçen Sene Bugün İlan Edilmişti, 1924) (Şekil 17A ve 17B). Atatürk'ün fiziki temsili, gazetelerdeki fotoğrafları, Atatürk anıtları önünde tören yapılması gibi pratiklerle, onun kurucu ve ebedi lider oluşunun altı çizilir. Özellikle 1930'larla birlikte Kemalizm'in devletin resmî ideolojisi hâline gelmesiyle Atatürk'ün tanımladığı altı cumhuriyet ilkesi ile onun çeşitli konulardaki özdeyişleri slogan-

laştırılır. Süreli neşriyatın yanı sıra bayram kutlamaları için hazırlanan posterler, afişler, süslemeler gibi kamusal alanda görünür olan her temsil mecrası bu perspektiften ele alınır. Devlet arşivlerinde yer alan 1930'ların Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) evrakı incelendiğinde; bayram kutlama komitelerinin atılacak sloganlardan, asılacak yazılara kadar kutlamaların maddi kültür öğelerinin tamamına nüfuz etmeye çalıştığı dikkati çeker (Siyasi Partiler, Cumhuriyet Halk Partisi 1150/37/1, BCA).

Tüm bu kültürel inşa çabasının halkın katılımıyla ve halk için olması adına benzer mesajların halkın içindeki kişilerden yansımaları toplumsal rıza üretimi için önemlidir. Bu bağlamda "halk kürsüleri" adı verilen etkinlikler dikkat çekicidir. Bunlar, İngiltere'de parklardaki serbest konuşma kürsüleri gibi işlemekten ziyade, bayram günlerinde doktor, öğretmen, çiftçi gibi halktan figürlerin sırasıyla söz alıp, Cumhuriyetin erdemlerini kendi tecrübe ve gözlemleri yoluyla aktardıkları etkinliklerdir (Şekil 18). 18 yaşını geçmiş her birey önceden kayıt yaptırmak suretiyle bu kürsülerde yer alabilmektedir. Kürsüler yalnızca Ankara'da değil, tüm Türkiye'deki tören alanlarında kurulur. Yine 1930'ların bayram kutlamalarına ilişkin organizasyon komitesi evrakları, farklı şehirlerden gönderilmiş olan konuşmacı listelerini ve hatta kimi durumlarda bu konuşmaların metinlerini ihtiva etmektedir (Siyasi Partiler, Cumhuriyet Halk Partisi, 132/534/4, BCA).

Şekil 17A ve 17B. Cumhuriyet Perisi adlı alegorik temsilin gazetelerde basılan görseli ile kutlamalarda resmi geçide katılan arabanın üzerinde cisimleşmiş hâli.

Kaynak: 17A. “ Bayramınız mübarek olsun”, 1929. 17B. Koç Üniversitesi VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Envanter no: 2708.

Şekil 18. Ulus Meydanı'nda Halk Kürsüsü'nde bir hatibin verdiği nutuk.

Kaynak: Kaya, 1933.

Sonuç

Bu çalışmada, Ankara'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarında birer performatif kamusal etkinlik olan bayram kutlamaları, çok katmanlı bir kavramsal okuma üzerinden sunulmuştur. Metinde tartışıldığı üzere, var olan kamusal alanların törenler için kullanımı, sonrasında yeni kutlama mekânlarının tasarlanması ile kutlama programlarına giren yeni etkinlikler ve bunlarla sağlanan toplumsal fayda birbiri ile iç içedir. Kentsel mekânlar ve mekânları

anlamli kılan ilişkili temalar, bu anlamda kutlamalar vasıtasıyla üretilmeye çalışılan toplumsal değerlerin önemli aktörleri olmuştur. Dolayısıyla kentsel mekânların tasarımı ve uygulanması, yeni kamusal biçimlerinin de oluşmasına olanak vermiş ve toplumsal bir değişime aracılık etmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bayram kutlamalarının Ankara'daki icra ve temâşası üzerine burada ortaya koyulan örnekler, tüm kutlamaların mutlak bir devlet

otoritesi altında planlandığı şekilde yürütölen ve kamu otoritesi dışında tüm aktörlerin silikleştiği etkinlikler olarak yorumlanmamalıdır. Tartışmada da gösterildiği gibi, özellikle erken yıllarda mekânsal sınırların tariflenememesi nedeniyle törenlerdeki düzen, çoğu durumda istenilen düzeyde olmamıştır. Kitleleri zapturapt altına almak, düzen vermek ve sıraya koymak yeni mekâna dair düzenlemeler ile bir ölçüde mümkün olmuştur. Ayrıca, kamu otoritesinden bağımsızlığının ne kadar mümkün olduğu tartışmalı olsa da Halkevleri, Himaye-i Etfâl Cemiyeti, Tayyare Cemiyeti, Kızılay gibi organizasyonlar da gönüllü bir şekilde bu etkinliklerin düzenlenmesinde aktif rol almışlardır. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet Dönemi modernleşmesi deneyiminde, toplumsal rıza devşirilmesi de önemli göröldüğünden, halka rağmen bir kutlama etkinliği düşünölmesi mümkün değildir. Ayrıca etkinliğe katılan kitlelerin de gönüllölüğu söz konusudur, dolayısıyla polis ya da asker zoruyla etkinliğe katılan kitlelerden ziyade, yılda birkaç kez gerçekleşen bir görsel şöleni temâşâ etmek için toplanmış kitleler söz konusudur.

Çalışma, Ankara'da bayram kutlamalarının kapsamlı bir okumasının ancak mekânsal kurgu, toplumsal hareketlilik, teknolojinin etkin kullanımı ve kitlelere aktarılan imge ve semboller gibi temaların analizi ile mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu noktada bir dizi çıkarımda bulunulabilir. İlki, Ankara'da bayram kutlamalarının zaman içerisinde fiziki kapsamının genişlemesidir. İlk yıllarda Hakimiyet-i Milliyeye Meydanı ve İstasyon Caddesi ekseninde icra edilen etkinlikler, zaman içinde kentin büyümesiyle birlikte Yenişehir'e doğru da yayılmıştır. Ancak, 1940'lı yılların ortasına kadar hâlâ etkinliklerin önemli bir kesimi Ulus ve Samanpazarı bölgelerini kapsayan eski şehir civarındadır. İkincisi, kutlama programlarındaki etkinliklerin sayısının zaman içinde artması ve giderek kutlama detaylarının tekrar eden şablonlarının oturmasıdır. Burada, resmî arşivlerin ortaya koyduğu gibi taşrada olduğu üzere, Ankara'da da devlet organlarının tüm kutlama detaylarına hâkim olmaya çalıştığı görölmektedir. Üçüncüsü, kutlamaların fiziki zeminini oluşturan kentsel altyapının giderek gelişmesinin, kutlamaların seyrini vatandaşlar için giderek daha çekici hâle getirmesidir. Hipodrom ve stadyum yapılarının inşası, kentte elektrikle aydınlatmanın yaygınlaşması, askerî birliklerin modernizasyonu, kentteki otomobil sayısının artışı gibi etmenler, törenlerin ulaşmaya çalıştığı toplumsal hareketlilik ve rıza kültürünün oluşumunu olumlu yönde tetiklediği söylenebilir. Son olarak, çağdaş

cumhuriyet kadını, gürbüz çocuk, cesur ve atletik gençler, kahraman ve disiplinli Türk askeri gibi pek çok imge, kutlamalar vasıtasıyla kamusal alanda bir kez daha görönlülenir.

Bu makale kapsamında ortaya konulan kavram setleri sadece Ankara için değil, farklı tarihsel kesitlerde diğer şehirlerdeki kutlamalar için de işlevsel olabilir. Dolayısıyla İkinci Meşrutiyet'ten itibaren Türkiye'de bir geleneğin icadı ve bu bağlamda ulus inşası, ideoloji ve pratikleri bağlamında resmî bayram kutlamalarının işlevsel konununun daha derinlikli analizi mümkün olabilmektedir.

Kaynakça

- 10 Temmuz. (1910, 25 Temmuz). *Tanin*, s.1-2.
- 10 Temmuz. (1911, 22 Temmuz). *Tanin*, s. 3.
- 10-23 Temmuz İstibdat ifritine ilk darbeyi indirdiğimiz gün! [çizim]. (1929, 23 Temmuz). *Cumhuriyet*, s.1.
- 12inci Cumhuriyet Bayramı Programı*. (1935). Afyon: Doğan Basımevi.
- 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı Talimatnamesi*. (1937). Ankara: Ulus Basımevi.
- 29 İltkeşrinde: Cumhuriyet Bayramı Yurdda Nasıl Kutlanacak (1937, 24 Ekim). *Ulus*, s.4.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akbayrak, H. (1987). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e milli bayramlar. *Tarih ve Toplum*, 8(43), 35-37.
- Anderson, B. (1993). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.
- Ankara İstanbul Vilayetleri Cumhuriyet gününü nasıl tes'it ettiler? (1930, 31 Ekim). *Milliyet*, s.1, 6.
- Ankara Şehremaneti Haritası. (1924). [Plan]. Ankara Harita ve Plan Koleksiyonu (Envanter no: H0004). Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VE-KAM), Ankara.
- Ankara Şehri Planı. (1940lar) Ölçek:1:20000. *İnönü Ansiklopedisi*. Elif Kaymaz Kişisel Koleksiyonu
- Ankarada Merasim ve geçit resmi. (1932, 31 Ekim). *Milliyet*, s.6.
- Ankara'da İdman Şenliği. (1937). *Fotoğrafla Türkiye* içinde (slayt no: 171). Ankara: Matbuat Umum Müdürlüğu. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2741>
- Ankara'da Zafer Bayramı. (1932, 31 Ağustos). *Hakimiye-i Milliyeye*, s.1,5,6.
- Artan, T. (2019). Contemplation or amusement? The light shed by rüznames on an ottoman spectacle of 1740-1750. E. Boyar ve K. Fleet (Ed.). *Entertainment among the Ottomans* içinde (s. 22-42). Leiden: Brill.

- Aslan, D. A. (2014). Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 141-150. <https://doi.org/10.18037/ausbd.32859>
- Atay, F. R. (1999). *Çankaya*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü. (17/10/1927). (Kutu No:122, Gömlek No: 866, Sıra No: 15), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), İstanbul.
- Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü. (04/10/1932). (Kutu No:198, Gömlek No: 352, Sıra No: 5), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), İstanbul.
- Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü. (30/10/1934). (Kutu No:198, Gömlek No: 352, Sıra No: 18), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA), İstanbul.
- Bayramınız mübarek olsun. [çizim]. (1929, 29 Ekim). *Cumhuriyet*, s.1.
- Bellah, R. N. (1967). Civil religion in America. *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, 96(1), 1-21.
- Bozdoğan, S. (2001). *Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early republic*. Seattle: University of Washington Press.
- Bozkurt, İ. (2022). Hermann Jansen (1869-1945) ve Ankara'da Jansen Planı. *Atatürk Ansiklopedisi* web sitesinden erişildi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/jansen-planı/>
- Büyük Bayram hazırlıkları Ankara'ya tevacüm şimdiden başladı: 11 lira ile Ankara'ya gidip gelinebilecek. (1933, 17 Ekim). *Cumhuriyet*, s. 6.
- Büyük Bayram nasıl tesit edilecek: Ankara'da. (1933, 29 Ekim). *Cumhuriyet*, s.1-2.
- Büyük kuvvet [ilan]. (1930, 19 Nisan). *Hakimiyet-i Milliye*, s. 3.
- Büyük bayrama hazırlık. (1937, 23 Ekim). *Ulus*, s.2.
- Büyük Zafer ve Tayyare Bayramı. (1932, 30 Ağustos). *Hakimiyet-i Milliye*, s.1,4.
- Cora, Y. T. (2007). *Constructing and mobilizing the nation through sports: state, physical education and nationalism under the young Turks (1908-1918)*. Unpublished Master's Thesis, Central European University, Budapest.
- [Cumhuriyet Bayramı resmi geçit töreni]. (1928). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter no: 2709). Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- [Cumhuriyet Bayramı'nda Atatürk'ün büstünü taşıyan maaşif temsilci]. (1929). Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu (Envanter no: 2708). Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM), Ankara.
- Cumhuriyet geçen sene bugün ilan edilmişti. (1924, 29 Ekim). *Cumhuriyet*. s.1.
- [Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamalarına özel propaganda kartpostalı]. (1933). Kartpostallar Koleksiyonu (Envanter no: Krt_026821). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı, İstanbul.
- Cumhuriyet bayramı dolayısıyla: İlbay ve Şarbay Bay Tandoğan'ın sayın halktan dilekleri. (1935, 29 Ekim). *Ulus*, s.2.
- Cumhuriyet şenlikleri. (1929, 31 Ekim). *Ulus*, s.1, 6.
- Cumhuriyetimiz 11 yaşına bastı. (1933, 29 Ekim). *Cumhuriyet*, s.6.
- Cumhuriyet bayramı nasıl kutlanacak? (1934, 27 Ekim). *Hakimiye-i Milliye*, s.1,6.
- Çeliktemel-Thomen, Ö. (2015). Halkevleri'nde eğitici sinema repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde sinema, eğitim, propaganda (1923-1945). *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 49-75. DOI: 10.32001/sinecine.540238
- Çocuk Bahçesi Dün Merasimle Açıldı. (1930, 23 Nisan). *Hakimiye-i Milliye*, s.1, 2, 8.
- Çocuk Haftası Bugün Başlıyor. (1933, 23 Nisan). *Hakimiyet-i Milliye*, s.1, 4.
- Çolak, F. (2006). II. Meşrutiyet'in bayram ilan edilmesi Osmanlı başkentinde Hürriyet Bayramı kutlamaları. *Toplumsal Tarih*, 151, 62-69.
- Çolak, F. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meclis-i Mebusan'da milli bayram tartışmaları ve Osmanlı başkentinde milli bayram kutlamaları (1908-1918). F. M. Emecen, A. Akyıldız ve E. S. Gürkan (Ed.). *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-V* içinde (s.785-809). İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- De Grazia, V. (1981). *The culture of consent mass organization of leisure in fascist Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dereli, İ. (2012). *II. Meşrutiyet yıldönümlerinin milli bayram olarak kutlanması- Hürriyet Bayramı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Deringil, S. (2007). *Simgeden millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e devlet ve millet*. İstanbul: İletişim.
- Devair-i Belediye Şenlik Programı. (1909, 21 Temmuz). *Tanin*, s. 3.
- Emiroğlu, K. (2003). Bayram. K. Emiroğlu ve S. Aydın (Ed.). *Antropoloji sözlüğü* içinde (s.127-129). Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Erdentuğ, A. ve Burçak, B. (1998). Political tuning in Ankara, a capital, as reflected in its urban symbols and images. *International Journal of urban and Regional Research*, 22(4), 589- 601.

- Erkmen, A. (2006). *Mimarlık ve hafıza: Osmanlı dünyasında geçmişin yeniden üretildiği yapılar (1850-1910)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erkmen, A. (2010a). *Geç Osmanlı dünyasında mimarlık ve hafıza: arşiv, jübile, abide*. İstanbul: Akın Nalça.
- Erkmen, A. (2010b). Osmanlı Türkiye'si ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin anı(t)ları: timsal ve temsil üzerine notlar. E. A. Ergut ve B. İmamoğlu (Ed.). *Cumhuriyet'in mekânları zamanları insanları* içinde (s. 31-51). Ankara: Dipnot.
- Faroqhi, S. ve Öztürkmen, A. (2014). *Celebration, entertainment and theater in the Ottoman world*. London: Seagull.
- Fetvacı, E. (2013). *Picturing history at the Ottoman court*. Indiana University Press.
- Geçid Resmî: Kadın ve çocuklar millet bahçesinden seyr edecekler. (1926, 28 Ekim). *Hakimiyet-i Milliye*, s. 2.
- Gençlik ve spor bayramı: Gürbüz ve yavuz evlatlar isterim – Atatürk. (1937, 19 Mayıs). *Ulus*, s. 1.
- Gür, F. (2013). Sculpting the nation in early republican Turkey. *Historical Research*, 86(232), 342-371.
- Halkevinin Bayram Hazırlığı. (1935, 26 Ekim). *Ulus*, s. 3.
- Hamadeh, S. (2008). *The city's pleasures: Istanbul in the eighteenth century*. Seattle: University of Washington Press.
- Hanioğlu, M. Ş. (1982). Genesis of the young Turk revolution of 1908. *Osmanlı Araştırmaları*, 3(3), 277-300.
- Hanioğlu, M. Ş. (2008). *A brief history of the late Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- [Himaye-i Etfal kartpostalı]. (t.y.) Koray Özalp Arşivi.
- Hobsbawm, E. ve Ranger, T. (1999). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. (1999). *İmparatorluk Çağı 1875-1914*. (V. Aslan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hüseyin Cahid (1909, 25 Temmuz). Siyaset. *Tanin*, s.1.
- Isenstadt, S. (2018). *Electrical light: an architectural history*. Cambridge: MIT Press.
- İttihat ve terakki Cemiyetinin idi milli münasebetiyle Osmanlılara beyanname. (1909, 25 Temmuz). *Tanin*, s.1.
- Jansen, H. (Çizen). (1928). *Gesamtbebauungsplan Ankara*. 1:4000 [Plan] Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Müzesi (Envanter numarası 22583). <https://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/P/153603.php>
- Jimnastik ve spor gösterileri yarın yapılacak. (1946, 20 Mayıs). *Ulus*, s.1.
- Kafesçioğlu, Ç. (2019). Sokağın, meydanın, şehirliğin resmi: On altıncı yüzyıl sonu İstanbul'unda mekân pratikleri ve görselliğin dönüşümü. *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, 1(1), 7-43.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1986). *Vatan yolunda*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karateke, H. (2015). Illuminating Ottoman ceremonial. J. Bloom ve S. Blair (Ed.). *God is the light of the heavens and the Earth: light in Islamic art and culture* içinde (s. 283-307). New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Karayaman, M. (2014). Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi tarihçesi (1929-1939). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 16, 50-72.
- Kaya, İ. (1933). *Cumhuriyet'in 10. yıl hatıraları (1923-1933)*. [fotoğraf albümü]. TBMM Açık Erişim Dijital İçerik. Erişim linki: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2286>
- Kazım, A. (1933, 23 Nisan). Çocuk meselesi. *Hakimiyet-i Milliye*, s.1
- Kız lisesi talebesi geçit resminde. [fotoğraf] (1937, 20 Mayıs). *Ulus*, s.6.
- Kreiser, K. (1997). Public monuments in Turkey and Egypt, 1840-1916. *Muqarnas*, 14, 103-117. <https://doi.org/10.2307/1523239>
- Kreiser, K. (2011). İstanbul için bir Hürriyet Anıtı. Y. Köse (Ed.), *İstanbul: İmparatorluk Başkentinden Megakente* içinde (s. 369-386). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [La Revue militaire de la Fête Nationale du 23 juillet]. (1914). *Servet-i Fünun*, 1208, s.181.
- Lamprou, A. (2015). *Nation building in modern Turkey: The People's houses, the state and the citizen*. London: I.B. Tauris.
- Levend, A. S., Yukarıç, A. ve Dilaçar, A. (Ed.). (1948). *İnönü Ansiklopedisi* (Cilt 3). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Millî bayram ve şeker bayramı aynı günde tesid edildi. (1925, 24 Nisan). *Cumhuriyet*, s.1-2.
- Mustafa Kemal çocuklarının 8inci bayramı: Bugün. (1930, 29 Ekim). *Milliyet*, s.1
- Nadi, Y. (1930a). Modern Ankara. (1930, 14 Ocak). *Cumhuriyet*, s.1
- Nadi, Y. (1930b). Yeni Ankara. *Cumhuriyet*. (1930, 15 Ocak). *Cumhuriyet*, s.1
- Nadi, Y. (1955). *Ankara'nın ilk günleri*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Necipoglu, G. (2015). The scrutinizing gaze in the aesthetics of Islamic visual cultures: Sight, insight, and desire. *Muqarnas*, 32, 24-61.
- Onuncu yıl tak ve sütunları. (1933). *Arkitekt*, 11(35), 351-353.
- Önge, S. T. (2007). Spatial representation of power: making the urban space of Ankara in the early republican period. J. Osmond ve A. Cimkina (Ed.). *Power and culture: identity, ideology and representation* içinde (s.71-94). İtalya: Pisa Üniversitesi.
- Öymen, A. (2002). *Bir dönem bir çocuk*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Özbek, N. (2007). Defining the public sphere during the Late Ottoman Empire: war, mass mobilisation and the young Turk regime (1908-18). *Middle Eastern Studies*, 43(5), 795-809.

- Özbudun, S. (1997). *Ayinden törene: siyasal iktidarın kurulma ve kurumsallaşma sürecinde törenlerin işlevleri*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Özdemir, D. (2004). *Ankara Hippodrome: The national celebrations of early Republican Turkey, 1923-1938*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, N. (2016). İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de elektriğin tarihsel gelişimi. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 17-32.
- Özen, M. (2008). Visual representation and propaganda: early films and postcards in the Ottoman Empire, 1895-1914. *Early Popular Visual Culture* 6(2), 145-57. <https://doi.org/10.1080/17460650802150408>.
- Özen, S. (2015). Bir tarih malzemesi olarak film: Manaki Kardeşlerin 'Hürriyet' çekimleri. *Toplumsal Tarih*, 255, 62-71.
- Öztürk, Y. (2018). Tayyare Cemiyeti'nin havacılığı geliştirme faaliyetleri: Tayyarelere isim verme törenleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 61, 113-132.
- Pek Yakında: Kulüp Sinemasında [ilan]. (1930, 4 Kasım). *Hakimiyet-i Milliye*, s.7.
- Resmigeçitte izci hanım kızlarımız. (1933, 31 Ekim). *Cumhuriyet*, s. 8.
- Resmigeçitte tanklarımız. (1933, 31 Ekim). *Cumhuriyet*. s. 8.
- Resmigeçitten bir intiba: Topçularımız geçerken. (1933, 31 Ekim). *Cumhuriyet*. s. 8.
- Saim, S. (1934). Cumhuriyetin Onbirinci yılı taklari. *Arkitekt*, 11(47), 301-302.
- Siyasi Partiler, Cumhuriyet Halk Partisi (00/00/1933). (Kutu No:1150, Gömlek No:37, Sıra No:1), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.
- Siyasi Partiler, Cumhuriyet Halk Partisi (28/10/1941). (Kutu No:132, Gömlek No:534, Sıra No:4), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara.
- S.M.I Mehemed Réchad Empereur des Ottomans. (1909). Kartpostallar Koleksiyonu (Envanter no: Krt_012083). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı. İstanbul
- Stephanov, D. (2018). *Ruler visibility and popular belonging in the Ottoman Empire, 1808-1908*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Süloş, M. (2006). Cumhuriyet Döneminde 1908 Hürriyet Bayramı kutlamaları. *Toplumsal Tarih*, 151, 72-75.
- Şahin, K. (2018). Staging an empire: an Ottoman circumcission ceremony as cultural performance. *American Historical Review*, 123(2), 463-492.
- Şenol Cantek, F. (2003). "Yaban"lar ve yerliler, başkent olma sürecinde Ankara. Ankara: İletişim.
- Tankut, G. (1993). *Bir başkentini imarı: Ankara 1929-1939*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Tanpınar, A. H. (2005) *Beş şehir*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tekiner, A. (2010). İktidar, söylem ve kültür: Atatürk anıtları. M. K. Kaynar (Ed.). *Resmi tarih tartışmaları 10 (Rejim ve Ritüelleri)* içinde, (s.131-151). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Tunçer, M. (2001). *Ankara (Angora) şehri merkez gelişimi (14-20. yy)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Üstel, F. (2001). II. Meşrutiyet ve vatandaşın icadı. M. Ö. Alkan, M. Gültekinil ve T. Bora (Ed.) *Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet birikimi* içinde (s. 166-179). İstanbul: İletişim.
- Wishnitzer, A. (2014). Into the dark: Power, light, and nocturnal life in 18th-century Istanbul. *International Journal of Middle East Studies*, 46(3), 513-531. doi:10.1017/S0020743814000579
- Virilio, P. (2007). *Speed and politics*. Los Angeles: Semiotex(e).
- Yamak, S. (2008). Meşrutiyet'in bayramı 10 Temmuz iyd-i milisi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 323-341.
- Yamak, S. A. (2012). *Asker evlatlar yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi'nde beden terbiyesi, askeri talim ve paramiliter gençlik örgütleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeşilkaya, N. G. (2002). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e anıt-heykeller ve kentsel mekân. *Sanat dünyamız*, 82, 147-153.
- [Yüksek Ziraat enstitüsü oyuncularını geçid töreninde]. (1937, 20 Mayıs). *Ulus*, s. 6.
- [Yüksek Ziraat enstitüsü talebeleri]. (1937, 20 Mayıs). *Ulus*, s. 6.
- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2010). The Ottoman legacy of the Kemalist Republic. E. J. Zürcher (Ed.). *The young Turk legacy and nation building: from the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey* içinde (s. 136-150). London: I.B. Tauris